

მიხეილ ბახტაძე

ასოცირებული პროფესორი, თსუ

გენერალი ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას კარგი სამხედრო ელიტა ყავდა. 1918-1921 წლებში რესპუბლიკის შეიარაღებულ ძალებში სხვადასხვა დროს საერთო ჯამში დაახლოებით სამოცამდე გენერალი მსახურობდა. ვგულისხმობთ იმათ, ვინც სამხედრო სამინისტროს, რეგულარული არმიის და სახალხო გვარდიის სტრუქტურებში მსახურობდნენ. არ ვთვლით მათ, ვისაც გენერლობა კი ქონდა, მაგრამ ქართულ შეიარაღებულ ძალებში არ უმსახურია. მაგალითად კოტე აფხაზი გენერალი იყო, მაგრამ დემოკრატიული რესპუბლიკის დროს სამხედრო სამსახურში არ იყო. ან მაგალითად გენერალი ბარათოვი, სამხედრო სამსახურში კი იყო, მაგრამ არა საქართველოს შეიარაღებულ ძალებში.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შეიარაღებულ ძალებში მყოფი გენერლებიდან თხუთმეტს გენერალ-მაიორობა 1917 წლამდე, ანუ რუსეთის იმპერიის არსებობის პერიოდში ჰქონდა მიღებული. ესენი იყვნენ: გაბაშვილი ვასილ დავითის ძე (1908), ოდიშელიძე ილია ზურაბის ძე (1910), ქუთათელაძე კირილე პეტრეს ძე (1910), წერეთელი როსტომ გრიგოლის ძე (1914), გედევანიშვილი ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე (1915), ერისთავი ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე (1915), თოფურია დიმიტრი სოლომონის ძე (1915), მაყაშვილი აბელ (ბალო) გაბრიელის ძე (1915), მღივანი ზაქარია ასლანის ძე (1915), არჯევანიძე გიორგი პავლეს ძე (1916), ფურცელაძე გიორგი მიხეილის ძე (1916), ყაზბეგი ივანე ნიკოლოზის ძე (1916), წულუკიძე გიორგი დავითის ძე (1916), წულუკიძე ვარდენ გრიგოლის ძე (1916), ჭავჭავაძე სპირიდონ მიხეილის ძე (1916). ზემოთ დასახელებულ პირთაგან ორს გენერალ-ლეიტენანტობაც ჰქონდა მინიჭებული: ილია ოდიშელიძეს 1914 წელს და კირილე ქუთათელაძეს 1916 წელს.¹

¹ M. Gogitije, G. Bežitasvili. samxedro p'ic'is ert'gulni. t'b. 2015 (მ. გოგიტიძე, გ. ბეჟიტაშვილი).

დაახლოებით ათამდე პირმა გენერლობა მიიღო 1917 წელს რუსეთის დროებითი მთავრობის მმართველობისას, ზოლო უმეტესობამ კი გენერლობა მიიღო უკვე საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდში: 1918, 1919 და 1920 წლებში. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკაში არსებობდა გენერლის მხოლოდ ერთი წოდება – გენერალი. ანუ არ იყო ისე როგორც რუსეთის იმპერიაში: გენერალ– მაიორი, გენერალ ლეიტენანტი და ა.შ.

ქართველ გენერალთაგან ზოგის სახელი კარგად არის ცნობილი საზოგადოებისთვის. მაგ. გენერლები: გიორგი კვინიტაძე და გიორგი მაზნიაშვილი. ზოგიც კი საერთოდ უცნობია. მაგ. გენერლები: ივანე ჯაფარიძე, დავთ მაჭავარიანი, ვასილ ლიონიძე და სხვ.

გენერლებიდან ნაწილი უშუალოდ მონაწილეობდა 1918-1921 წლებში მომხდარ ბრძოლებსა და ომებში. სხვები სამხედრო სამინისტროსა და სახალხო გვარდიის მმართველობით სტრუქტურებში იყვნენ დაკავებული და უშუალოდ სამხედრო ოპერაციებთან კავშირი არ ქონდათ. მაგ. გიორგი ქავთარაძე სამინისტროში ერთ-ერთი განყოფილება უფროსი იყო, ირაკლი ვეზირიშვილი – სამხედრო პროკურორი, იოსებ როინიშვილი – სამხედრო სასამართლოს თავმჯდომარე, იასონ ახვლედიანი – ვეტერანთა სახლის უფროსი და სხვ.²

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გენერალიტეტში ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული გენერალი ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი იყო.

ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკაშვილი დაიბადა 1871 წლის 7 ოქტომბერს სიღნაღში. 1891 წელს დაამთავრა მე-2 სამხედრო სასწავლებელი და პოდპორუჩიკად გაიგზავნა ყარსის ციხის საარტილერიო ნაწილში. შემდეგ მსახურობდა კავკასიის საალყო საარტილერიო ნაწილში. პორუჩიკი (1894), შტაბს-კაპიტანი (1898). 1903 წელს პირველი თანრიგით დაამთავრა გენერალური შტაბის ნიკოლოზის სახელობის აკადემია. მსახურობდა მე-13 ლეიბ-გვარდიის ერევნის პოლკში (1906-1907). 1907-1908 წლებში უსურის საკავალერიო ბრიგადის უფროსი ადიუტანტია. 1908-1909 წლებში ომსკის სამხედრო ოლქის დავალებათა უფროსი ოფიცერი. 1909-1912 წლებში 36-ე დივიზიის შტაბის უფროსი ადიუტანტი. 1912-1914 წლებში კითხულობდა ლექ-

სამხედრო ფიცის ერთგულნი. თბ. 2015); M. Gogitidze. Voennaâ èlita kavkaza. t. I. 2007 (M. Гогитидзе. Военная элита кавказа. т. I. 2007; Russkaâ armia v Velikoj vojne. <http://www.grwar.ru> (Русская армия в Великой войне. <http://www.grwar.ru>).

² M. Gogitije, G.Bežitasvili. samxedro p'ic'is ert'gulni (მ. გოგიტიძე, გ. ბეჯიტაშვილი. სამხედრო ფიცის ერთგულნი); M. Gogitidze. Voennaâ èlita kavkaza. t. I (M. Гогитидзе. Военная элита кавказа. т. I); Russkaâ armia v Velikoj vojne. <http://www.grwar.ru> (Русская армия в Великой войне. <http://www.grwar.ru>).

ციებს ალექსანდრეს სახელობის სამხედრო სასწავლებელში. პოდპოლკოვნიკი (1912.) პირველი მსოფლიო ომის მონაწილე. 1914 წელს მე-11 არმიის შტაბის დავალებათა ოფიცერი. იმავე წელს მიენიჭა პოლკოვნიკობა. 1914-1916 წლებში იყო 75-ე ქვეითთა დივიზიის შტაბის უფროსის მოვალეობის შემსრულებელი. 1916 წელს დაინიშნა 298-ე ქვეითთა პოლკის უფროსის მოადგილედ. 1917 წლის თებერვლიდან 177-ე ქვეითთა დივიზიის შტაბის უფროსია, ხოლო ივნისიდან XX საარმიო კორპუსის შტაბის უფროსი. 1917 წლის ნოემბერში მიენიჭა გენერალ-მაიორობა. რუსეთის იმპერიის ჯარში სამსახურის დროს დაჯილდოებული იყო ორდენებით: წმ. სტანისლავის მე-3 ხარისხის (1898), წმ. ანას მე-3 ხარისხის (1907), წმ. სტანისლავის მე-2 ხარისხის (1914), წმ. კლადიმერის ხმლებითა და ბანტით (1915) წმ. კლადიმერის მე-3 ხარისხის ხმლებით (1916). დაჯილდოებული იყო ასევე იარაღით (1916).³

1918 წლიდან გენერალი ანდრონიკაშვილი ქართულ შეიარაღებულ ძალებში იწყებს სამსახურს. თავდაპირველად ის სამხედრო მინისტრის თანაშემწე იყო. 1918 წლის ნოემბრიდან კი დაინიშნა გენერალური შტაბის უფროსად. ამ პოსტზე იყო ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი სამოხეთთან ომის დროსაც. 1919 წლის ზაფხულში გენერალი ანდრონიკაშვილი გენერალური შტაბის უფროსობიდან გაათავისუფლეს და მის ნაცვლად გენერალი ალექსანდრე ზაქარიაძე დაინიშნა.

ჩვენი აზრით, გენერალ ზაქარიაძის დანიშვნა გენერალური შტაბის უფროსად შეცდომა იყო. გენერალი ანდრონიკაშვილი აღემატებოდა მას ცოდნითაც, განათლებითაც და გამოცდილებითაც. გენერალური შტაბის უფროსის შეცვლის მიზეზი პოლიტიკური სიმპათია-ანტიპათია უნდა ყოფილიყო. ხელისუფლებაში მყოფი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერები გენერალ ზაქარიაძეს უფრო ენდობოდნენ (ეს სხვათა შორის კარგად გამოჩნდა ემიგრაციაშიც, როდესაც ზაქარიაძე პოლონეთის არმიაში მსახურობდა), ვიდრე გენერალ ანდრონიკაშვილს. ძნელი სათქმელია რამდენად უკეთ იმოქმედებდა გენერალური შტაბი მისი ხელმძღვანელი რომ 1920-1921 წლებში ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი ყოფილიყო. თუმცა ჩვენთვის ცხადია, რომ ალექსანდრე ზაქარიაძემ დაკისრებულ მოვალეობას თავი ვერ გაართვა.

გენერალი ანდრონიკაშვილი იმ მცირერიცხოვან ქართველ გენერალთა და ოფიცერთა ჯგუფში შედიოდა, რომლებსაც რუსეთის იმპერიის სამხედრო

³ Russkaâ armia v Velikoj vojne. <http://www.grwar.ru> (Русская армия в Великой войне. <http://www.grwar.ru>).

სასწავლებლებში პედაგოგიური მუშაობის გამოცდილება ქონდათ. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, რომ როდესაც 1919 წლის 5 სექტემბერს თბილისში ქართული სამხედრო სკოლა გაიხსნა ერთ-ერთი პირველი ვინც ლექტორად მიიწვიეს სწორედ ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი იყო. ის მომავალ ოფიცრებს ტაქტიკასა და ტოპოგრაფიას ასწავლიდა. მკვლევართა ნაწილი თვლის რომ ანდრონიკაშვილი სამხედრო სკოლაში ფორტიფიკაციას და სამხედრო ისტორიასაც ასწავლიდა.⁴ 1920 წლის ოქტომბერში ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი სამხედრო სასწავლებლის უფროსად დაინიშნა.⁵

1920 წლის მაისში, აზერბაიჯანში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, საბჭოთა რუსეთის მე-11 არმიის ნაწილებმა საქართველოში შემოჭრა სცადეს. ბრძოლები წითელი და ფოილოს ხიდის მიდამოებში დაახლოებით სამი კვირა მიმდინარეობდა. ქართულმა შეიარაღებულმა ძალებმა, რეგულარულმა არმიამ და სახალხო გვარდიამ, მტერი დაამარცხა და სამხედრო მოქმედებები საბჭოთა აზერბაიჯანის სიღრმეში 15-20 კერსზე გადაიტანა. მოწინააღმდეგემ ზავი ითხოვა. დაიწყო მოლაპარაკებები და მათში დელეგაციის წევრის სტატუსით მონაწილეობდა გენერალი ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი. ამ დროს ის სამხედრო საბჭოს წევრი იყო. 1920 წლის 12 ივნისს საღამოს 10 საათზე ხელი მოეწერა ზავს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და საბჭოთა აზერბაიჯანს შორის.⁶

1921 წლის 11-12 თებერვლის დამეს საბჭოთა რუსეთისა და საბჭოთა სომხეთის ჯარები თავს დაესხნენ ლორეს ნეიტრალურ ზონაში დისლოცირებულ საქართველოს რესპუბლიკის შეიარაღებულ ძალებს. პირველი ბრძოლები ქართულმა შენაერთებმა წააგეს, უკან დაიხიეს და მდინარე ხრამის მარცხენა ნაპირზე გამგრდნენ. 16 თებერვალს წითელი და ფოილოს ხიდების მიმართულებიდან ძირითადი შეტევა დაიწვეს საბჭოთა რუსეთის მე-11 არმიის მთავარმა ძალებმა. ქართული შენაერთები იძულებული გახდნენ თბილისისკენ დაეხიათ უკან. ომის პირველ ეტაპზე განცდილი მარცხის გამო, 16 თებერვალს დილით მთავარსარდალი გენერალი ილია ოდიშელიძე გადააყენეს

⁴ M. Xuc'išvili. generali Alek'sandre Andronikašvili. t'su sak'art'velos istoriis institutisa da msop'lio istoriis institutis axalgazda istorikost'a šromebi. III. t'b. 2016, p. 80 (მ. ზუციშვილი. გენერალი ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი. თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტისა და მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტის ახალგაზრდა ისტორიკოსთა შრომები, III. თბ. 2016, გვ. 80).

⁵ L.Salarije. samxedro skola (iunkrebi) pirveli demokratiuli respublikis dros. "meomris bibliot'e-ka". №6. t'bilisi. 2008, p. 40 (ლ. საღარიძე. სამხედრო სკოლა (იუნკრები) პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის დროს. „მეომრის ბიბლიოთეკა“. №6. თბ. 2008, გვ. 40).

⁶ gaz. "saxalxo sak'me". №850. 15.06.1920 (გაზ. „სახალხო საქმე“. №850. 15.06.1920).

და მის ნაცვლად მთავარსარდლად გენერალი გიორგი კვინიტაძე დანიშნეს.⁷

გენერალმა კვინიტაძემ მის ხელთ არსებულ ყველა ძალას თბილისთან მოუყარა თავი. 18 თებერვალს ქართულ შეიარაღებულ ძალებს შემდეგი პოზიციები ეკავათ: მარჯვენა ფლანგზე – კოჯორ-მანგლისის გზატკეცილზე, თეთრი დუქნიდან აზეულას (ქორ-ოღლის) ციხემდე მე-4 ათასეულის ორი ასეული იღვა, პოლკოვნიკ პლატონ ჩიქოვანის მეთაურობით. ამ ათასეულის დანარჩენი ნაწილები ადგილზე 19 თებერვალს მივიდნენ. ტაბახმელას მონაკვეთი სამხედრო სკოლას ეკავა. ამ ფრთას გენერალი ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი მეთაურობდა. ცენტრში – გენერალ გიორგი მაზნიაშვილს დაქვემდებარებული ნაწილები იყო დისლოცირებული. მარცხენა ფლანგზე – გვარდიის ნაწილები იღვა გენერალ არტემ ჯიჯიხიას მეთაურობით.⁸

18-19 თებერვლის ღამეს მოწინააღმდეგემ ცენტრალურ უბანზე მყოფ, გენერალ მაზნიაშვილის შენაერთებს შეუტია და მარცხი იწვნია.

19 თებერვალს, ცენტრში დამარცხების შემდეგ, მე-11 არმიის სარდლობამ შეტევის მიმართულება შეცვალეს და ჩვენი ჯარების მარჯვენა ფრთას შეუტოეს. დილის 8 საათზე მტერი სოფლების ვაშლოვანისა და კუმიშის წინ გამოჩნდა და ტაბახმელა-კოჯორის მიმართულებით დაიძრა. ტაბახმელას, სამხედრო სკოლასთან ერთად მე-10 ათასეულის მეომრებიც იცავდნენ პოლკოვნიკ საგინაშვილის მეთაურობით. ეს სამხედრო ნაწილი სკოლის დასახმარებლად პოზიციებზე 18 თებერვალს საღამოს მივიდა. ტაბახმელას პოზიციებიდან მაიორმა ბახუტაშვილმა მოწინააღმდეგეს საარტილერიო ცეცხლი გაუხსნა და დაფანტა. ცოტა ხანში მოწინააღმდეგის ცხენოსანი რაზმი გამოჩნდა. ქართველმა არტილერისტებმა ამჯერად მათი მიმართულებით გახსნეს ცეცხლი. მოწინააღმდეგეს ძალიან დიდი რიცხოვრები უპირატესობა ჰქონდა და ნელ-ნელა წინ მოიწევა. 12 საათისათვის მათ უკვე უშუალოდ ტაბახმელას პოზიციებს შეუტოეს. №1 სანგრიდან, ლეიტენანტ ერისთავის მეთაურობით გახსნილმა ტყვიამფრქვევების ცეცხლმა მოწინააღმდეგე შეაყოვნა. პარალელურად მიმდინარეობდა მტრის შეტევა კოჯორის მიმართულებითაც. აქ მყოფმა მე-4 ათასეულის ნაწილებმა მოწინააღმდეგის შემოტევას ვერ გაუძლეს და მამადავითის მიმართულებით უკან დაიხიეს. კოჯორის დაკავების შემ-

⁷ M. Baxtaje. 1921 clis ruset'-sak'art'velos omi. sabrjolo mok'medebebis istoriidan. t'b. 2013. pp. 19-44 (მ. ბახტაძე. 1921 წლის რუსეთ-საქართველოს ომი. საბრძოლო მოქმედებების ისტორიიდან. თბ. 2013, გვ. 19-44).

⁸ M. Baxtaje. 1921 clis ruset'-sak'art'velos omi, p. 46 (მ. ბახტაძე. 1921 წლის რუსეთ-საქართველოს ომი, გვ. 46).

დეგ ბოლშევიკები წავკისისა და ტაბახმელას მიმართულებით დაეშვნენ. ამ დროს დაახლოებით 13.30 საათი იყო. შეიქმნა ტაბახმელას პოზიციებზე მყოფი ქართული ნაწილების ალყაში მოქცევის საშიშროება, ამიტომ გენერალმა ანდრონიკაშვილმა პოლკოვნიკ ჩხეიძეს ტაბახმელას დატოვება და ბრძოლით მამადავითისაკენ დახევა უბრძანა.⁹ პრინციპში ეს თეორიულად სწორი გადაწყვეტილება იყო. როდესაც არსებობს შენაერთის ალყაში მოქცევის საშიშროება, ერთ-ერთი სწორი გადაწყვეტილებაა უკან დახევა.

ანდრონიკაშვილის ამ ბრძანებასთან დაკავშირებით, ჩხეიძე წერს, „საერთოდ გენერალ ანდრონიკაშვილს თავი ეჭირა მეტად მშვიდად და განაგებდა საზრიანად. მის გადაწყვეტილებას შეიძლება მიეცეს ფსიქოლოგიური ახსნა. ის იმყოფებოდა თავის შტაბში და ვერ ხედავდა უშუალოდ ჯარებს, ვერ გრძნობდა სკოლის გამობრძმედილ მებრძოლ სულს და როგორც ბუნებით რბილი ადამიანი, ვერ პოულობდა თავის არსებაში იმდენ ნებისყოფას, რომ მოეთხოვა თავისი ჯარებისათვის, უეჭველი დალუპვის მიუხედავად, დამდგარიყვნენ და დალუპულიყვნენ“.

პოლკოვნიკი ჩხეიძე ხვდებოდა, რომ მის ხელთ არსებული ძალებით კოჯრის გათავისუფლებას ვერ შეძლებდა, მაგრამ ისიც იცოდა, რომ საჭირო იყო მტრის შეჩერება სანამ მთავარსარდალი დამატებით ძალებს გამოგზავნიდა. უკან დახევა მას არასწორად მიაჩნდა, თვლიდა რომ ასეთ შემთხვევაში იდი საფრთხე დაემუქრებოდა უშუალოდ თბილისს.

პოლკოვნიკმა ჩხეიძემ მაიორ ბახუტაშვილს არტილერიის მობრუნება და მტრისთვის ცეცხლის გახსნა უბრძანა. სარდლობა ღრეობით ნესტორ გარდაფხაძეს გადააბარა და თავად გენერალ ანდრონიკაშვილთან შტაბში ჩავიდა. მცირე საუბრის შემდეგ გადაწყდა არსებული ძალებით კონტრშეტევის განხორციელება და მტრის შეჩერება.¹⁰ იუნკრებისა და მე-10 ათასეულის მებრძოლთა თვადადებულმა კონტრშეტევამ მოწინააღმდეგე ჯერ შეაჩერა, ხოლო შემდეგ უკუაქცია.¹¹

მეორე დღეს, 20 თებერვალს ქართულმა შენაერთებმა კოჯორიც გაათავისუფლეს და პოზიციები დაიბრუნეს.

⁹ M. Baxtaje. 1921 clis ruset'-sak'art'velos omi, p. 55-56 (მ. ბახტაძე. 1921 წლის რუსეთ-საქართველოს ომი, გვ. 55-56).

¹⁰ a. č'xeije. samxedro skola. žurn. "mxedari". #1-4. 1991, p. 55; (ა. ჩხეიძე. სამხედრო სკოლა. ჟურნ. „მხედარი“. №1-4. 1991, გვ. 55).

¹¹ M. Baxtaje. 1921 clis ruset'-sak'art'velos omi, pp. 56-58 (მ. ბახტაძე. 1921 წლის რუსეთ-საქართველოს ომი, გვ. 56-58).

ვფიქრობ, ზემოთ მოტანილი ამბავი კარგად ახასიათებს გენერალ ანდრონიკაშვილს, როგორც მეთაურს. თავდაპირველად მან მიიღო გადაწყვეტილება რომელიც ლოგიკური ჩანდა. მას შემდეგ რაც მასთან მივიდა პოლკოვნიკი ჩხეიძე, რომელიც უშუალოდ იმყოფებოდა ბრძოლის ეპიცენტრში და თავისი არგუმენტები წარუდგინა, გენერალმა ანდრონიკაშვილმა გადაწყვეტილება შეცვალა. ანუ არ გაჯიუტდა, ენდო ხელქვეითს და საბოლოო ჯამში ყველაფერი წარმატებით დასრულდა.

20 თებერვალს გენერალმა კვინიტაძემ ტაბახმელა-კოჯრის პოზიციები დაათვალიერა და გენერალ ანდრონიკაშვილსაც შეხვდა. მთავარსარდალი წერს, ანდრონიკაშვილს „კარგა ხანია ვიცნობდი, მაგრამ საბრძოლო ვითარებაში არასდროს შეგხვედრილვარ. ბოლშევიკებთან ომის დროს არაერთხელ დავრწმუნდი, რომ იგი ბრძოლებს მშვენივრად ხელმძღვანელობდა, განსაკუთრებით სიმშვიდითა და თავდაჭერილობით გამოირჩეოდა“.¹²

გენერალური შტაბის პოლკოვნიკი ვალერიან თევზაძე შემდეგნაირად ახასიათებს გენერალ ანდრონიკაშვილს, „გენ. ანდრონიკაშვილი ფრთხილობდა, მშვენივრად განაგებდა თავის საქმეს და იოლად უმკლავდებოდა ყველა შემოტევას“, და იქვე ამბობს, „ჭკვიანი, განათლებული, მშრომელი, მას დიდი წვლილი მიუძღვის ქართული ჯარის შედგენაში“.¹³ კვინიტაძისა და თევზაძის სიტყვები ადასტურებენ, რომ გენერალი ანდრონიკაშვილი მაღალი დონის პროფესიონალი იყო.

21 თებერვალს კვლავ მიმდინარეობდა ცხარე ბრძოლები თბილისის დაცვის მარჯვენა ფრთაზე.

22 თებერვალს შედარებითი სიმშვიდე იყო ტაბახმელა-კოჯრის მიმართულებაზე. ამით ისარგებლა პოლკოვნიკმა ჩხეიძემ. ის გენერალ ანდრონიკაშვილთან გამოცხადდა და ამ უკანასკნელს მის დაქვემდებარებაში მყოფი სამხედრო ნაწილების დაწყობასა და გადაჯგუფებაში დაეხმარა. „გენერალ ანდრონიკაშვილს მართლაც უძნელეს პირობებში უხდებოდა მუშაობა. დუქანში, სადაც ის იდგა, მოთავსებული იყო შვიდი ტელეფონის სადგური, ყოველ წუთს მას ტელეფონთან თხოულობდნენ, არა ჰყავდა არც ერთი თანაშემწე!“ – წერს ალექსანდრე ჩხეიძე თავის მოგონებებში.¹⁴

¹² g. kvinitaje. mogonebebi: sak'art'velos damoukideblobis clebi, 1917-1921. or cignad. c. 2. t'bilisi, 1999, p. 71 (გ. კვინიტაძე. მოგონებები: საქართველოს დამოუკიდებლობის წლები, 1917-1921. ორ წიგნად. წ. 2. თბილისი, 1999, გვ. 71).

¹³ v. t'evzaje. k'art'veli op'ic'ris c'anacerebi. t'bilisi, 1990, p. 48 (ვ. თევზაძე. ქართველი ოფიცრის ჩანაწერები. თბილისი, 1990, გვ. 48).

¹⁴ a. c'xeije. samxedro skola, p. 40 (ა. ჩხეიძე. სამხედრო სკოლა, გვ. 40).

23 თებერვალს სარამოს მოწინაარმდეგემ კვლავ შეუტა ტაბახმელას პოზიციებს, მაგრამ კვლავ მარცხი იწვნია.

24 თებერვალს საბჭოთა მე-11 არმიის სარდლობამ თბილისის დაცვის სამივე სექტორს შეუტია. სასტიკი, სისხლისმღვრელი ბრძოლა მიმდინარეობდა მარჯვენა ფრთაზეც. მთელი დღე მიმდინარეობდა ბრძოლა. ერთ მომენტში მოწინააღმდეგემ ტაბახმელას პოზიციების ერთი ნაწილი დაიკავა, თუმცა იუნკრები და ქართველი არტილერიისტები ხელჩართულ ბრძოლაში ჩაებნენ და მოწინააღმდეგე უკუაქციეს. „ბოლშევიკებმა ყველაფერი გადმოისროლეს ბრძოლაში: გამწარებულად და უშიშრად მოიწვედნენ წინ და კვდებოდნენ, მაგრამ ყველა მათი მქუხარედ მოვარდნილი ტალღა იმსხვრეოდა ტაბახმელას გმირთა მკერდზე ისე, როგორც ზღვის ტალღები პიტალო კლდეზე. დღე იქცა ისტორიულად, გადამწყვეტ ჭიდილში ჩვენ გავიმარჯვეთ. გამარჯვება იყო სრული“, – ასე აფასებს ამ დღეს ალექსანდრე ჩხეიძე.¹⁵

24 თებერვალს საღამოს, დაახლოებით ცხრა საათზე მთავარსარდალმა გენერალმა კვინიტაძემ ერთიპიროვნულად მიიღო გადაწყვეტილება თბილისის დატოვების შესახებ.

„გენერლებს: ზაქარიაძეს, ჯიჯიხიას, ანდრონიკაშვილს, მაზნიაშვილს და პოლკ. გელევანიშვილს.

პოლკ. გელევანიშვილის რაზმმა დაიხიოს ტახტების მთისკენ, იქიდან არირგარდის დახმარებით წამოვიდეს გზით, კუკიის ტბების ჩრდილოეთით ზემო-ავჭალაში. აქ დაიკავოს პოზიციები გლდანისა და ქვემო-ავჭალის ხაზზე. გენერალმა ჯიჯიხიამ დაიკავოს პოზიციები ნოვოალექსეევადან მოყოლებული წმ. გიორგის ეკლესიამდე.

გენ. მაზნიაშვილი თავის მარცხენა ფრთის ჯარების ნაწილებით გამოვიდეს სოღანლულის ხიდზე, იაროს მტკვრის მარცხენა ნაპირით ალექსანდერსდორფზე და მივიდეს ზემო-ავჭალაში, სადაც ჩადგეს რეზერვში. გენ. მაზნიაშვილი თავის მარჯვენა ფრთის ჯარების ნაწილებით გამოვიდეს მნაცაკანოვის ხიდზე, ორთაჭალაში და იაროს მტკვრის მარცხენა ნაპირით, მარცხენა ფრთის ჯარების ნაწილებთან ერთად. გენ. მაზნიაშვილმა ააფეთქოს სოღანლულის ხიდი, როდესაც კი გამოვლენ მისი ჯარის ნაწილები.

გენ. ანდრონიკაშვილი არიერგარდის დახმარებით წამოვიდეს და იაროს სეიდაბადის მაღლობზე მდებარე ბოტანიკური ბაღის სამხედრო გზატკეცილით და ბილიკით წყნეთზე. დახვევის გასაუმჯობესებლად გენ. ანდრონიკაშვილმა

¹⁵ ა. ჭ'ეიჯე. samxedro skola, p. 42 (ა. ჩხეიძე. სამხედრო სკოლა, გვ. 42).

გარდა სეიდაბადის მაღლობისა დაიკავოს პოზიციები ქედზე, რომელიც მიდის კოჯრიდან ფუნიკულიორისაკენ. უკან დახევა აწარმოოს საქართველოს სამხედრო გზით, დაიკავოს პოზიცია მცხეთიდან სამხრეთით, სანამ გაამაგრებდეს პოზიციებს მაღლობზე 291, 3.323, 1.317,7 და უთულოვანზე. ამჟამად გამოვიდეს სეიდაბადის მაღლობზე მდებარე ბოტანიკური ბაღის სამხრეთით მე-8 ლეგიონის ათასეული. ეს ჯარის ნაწილი ექვემდებარება გენ. ანდრონიკაშვილს და უკან იხევს მხოლოდ მისი ბრძანებით. წყნეთის რაიონში და შემდეგ ჩრდილოეთით ნახშირგორიდან საბურთალოს გზაზე დგას მე-5 ლეგიონის ათასეული მაიორ სუმბათაშვილის უფროსობით. ეს გვერდზე მყოფი ავანგარდი უნდა გაძლიერებულ იქნეს გენ. ანდრონიკაშვილის ჯარის ნაწილებით და შეუძლიან მას დაიხიოს მხოლოდ ანდრონიკაშვილის ბრძანებით.

ჯარებმა თავის ზურგს უკან მყოფ დაწესებულებებს უნდა გადასცენ წინდაწინვე ბრძანება უკან დახევისა. ეს დაწესებულებები გენ. მაზნიაშვილის, ჯიჯიხიას და პოლკ. გელევანიშვილის რაზმებისა უნდა წამოვიდნენ მტკვრის მარცხენა ნაპირით, ხოლო გენ. ანდრონიკაშვილისა საქართველოს სამხედრო გზით.

მიღებულ იქნას ყველა ღონისძიება, რომ ჯარების უკან დახევა წესიერად სწარმოებდეს.

ცხენოსანმა რაზმმა დაიცვას ნორიო-გლდანის მიმართულება, დაიხოცონ ყველა და არ გამოუშვან მოწინააღმდეგე გლდანში. როდესაც ყველა ჯარები დაიხევენ და ზემო-აგჭალასა და გლდანს დაიკავენ ჩვენი უკანდახეული ჯარების, ცხენოსან რაზმმა დაიხიოს გლდანში ღამის 24 საათისთვის, 24-25 თებერვალს. 24/II – 21 წ. №131 კვინიტაძე¹⁶

ბრძანება დედაქალაქის დატოვების შესახებ ყველასთვის მოულოდნელი იყო. გენერალი მაზნიაშვილი წერს, „ბრძანების მიღებისთანავე ტელეფონით შევეუერთდი გენ. ანდრონიკაშვილს და გენ. ჯიჯიხიას და შევეკითხე, მიიღეს თუ არა მთავარსარდლის ბრძანება და თუ მიიღეს, ზომ არ იციან მიზეზები ასეთი მოულოდნელი უკან დახევისა? ორივე გენერალმა გულის ტკივილით მიპასუხა, რომ ბრძანება მიიღეს, მაგრამ მიზეზები არ იციან“.¹⁷

მიუხედავად პიროვნული პოზიციისა, ბრძანება შესასრულებელი იყო და გენერალმა ანდრონიკაშვილმაც თავის შენაერთებს პოზიციების დატოვება უბრძანა. ალექსანდრე ჩხეიძის მიხედვით, „გენ. ანდრონიკაშვილმა გაატარა

¹⁶ გ. mazniašvili. mogonebani, 1917-1925. bat'umi, 1990, p. 173-175 (გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი, 1917-1925. ბათუმი, 1990, გვ. 173-175).

¹⁷ გ. mazniašvili. mogonebani, p. 176 (გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი, გვ. 176).

თავის წინ რაზმის ყველა ნაწილი და თვითონ წამოვიდა ჯარების უკანასკნელ ჯგუფთან ერთად¹⁸. ვფიქრობ ესე პატარა ეპიზოდზე ძალიან კარგად ახასიათებს ალექსანდრე ანდრონიკაშვილს. თავისი საქციელით მან პატივი მიაგო და მაღლობა გადაუხადა თავის მებრძოლებს ერთკვირიანი თავგანწირული და გაჟკაცური ბრძოლისთვის.

25 თებერვალს დილის 9-10 საათისთვის გენერალ ანდრონიკაშვილის შენაერთობა მცხეთას მიაღწიეს.¹⁹

მთავარსარდალმა მცხეთიდან გორის მიმართულებით ორ კოლონად უკან დახევის გადაწყვეტილება მიიღო. მარჯვენა კოლონა, რომელიც არმიის შენაერთებისაგან შედგებოდა, გენერალი ანდრონიკაშვილის სარდლობით ძეგვზე, ახალქალაქზე და ღოესზე გავლით ივლიდა. მარცხენა კოლონას გვარდიის დარჩენილი მეომრები შეადგენდნენ, რომლებიც გენერალ სოსო გელევანიშვილის მეთაურობით მუხრანისა და იგოეთის გავლით იმოდრავებდნენ.²⁰

სამწუხაროდ თბილისის დატოვების შემდეგ ქართულმა შეიარაღებულმა ძალებმა ვერარ შეძლეს ვითარების გამოსწორება. არც 5-6 მარტის ოსიაურის ბრძოლა აღმოჩნდა წარმატებული და საბრძოლო მოქმედებები დასავლეთ საქართველოში გადავიდა.

წიფაში მყოფ გენერალ კვინიტაძეს გენერალური შტაბის უფროსმა გენერალმა ზაქარიაძემ მოახსენა, რომ მას ქუთაისიდან ნოე რამიშვილი დაუკავშირდა და ქუთისში სამხედრო ხელისუფლების გასაერთიანებლად და მამისონის უღელტეხილზე გადმოსული მტრის წინააღმდეგ სახელმძღვანელოდ ვინმეს დანიშვნა ითხოვა. მთავრსარდალმა აღცევანი გენერალ ანდრონიკაშვილზე შეაჩერა. აი როგორ აღწერს ამ ამბავს კვინიტაძე საკუთარ მოგონებებში: „ამ დროს ჩემს ვაგონში სიცხიანი გენერალი ანდრონიკაშვილი იწვა. მაღალი სიცხის შემდეგ დღეს თავს უკეთ გრძნობდა ... გენერალ ანდრონიკაშვილს მივუბრუნდი, სანდრო როგორ გრძნობ თავს? ამ დროისთვის შესაფერისი არავინ მყავს. მხოლოდ შენ შემიძლია მიგავლინოთქო. მიპასუხა, დღს უკეტსად ვარ, სიცხემ უკვე 38-ზე დამიწიაო. მაშინ წადი, წესრიგი დაამყარე, გაარკვიე რა ხდება და მაცნობე. ყველაფერი იღონე, რომ ხელი არავინ შეგვიშალოს. დამოუკიდებლად იმოქმედე, განსაკუთრებით თვითმარქვია სატრატეგებს უფროხილდი მეთქი“.²¹

¹⁸ a. č'xeije. samxedro skola, p. 47 (ა. ჩხეიძე. სამხედრო სკოლა, გვ. 47).

¹⁹ g. kvinitaje. mogonebebi, c. 2, p. 64 (გ. კვინიტაძე. მოგონებები, წ. 2, გვ. 64).

²⁰ g. mazniašvili. mogonebani, p. 79 (გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი, გვ. 79).

²¹ g. kvinitaje. mogonebebi, c. 2, p. 77 (გ. კვინიტაძე. მოგონებები, წ. 2, გვ. 77).

გენერალი ანდრონიკაშვილი ფაქტობრივად მთავარსარდლის მოადგილედ დაინიშნა და ქუთაისში გაემგზავრა. ამ დროს მთავრობა ქუთაისში იყო და ამ ქალაქის დაცვას დიდი მნიშვნელობა ქონდა. მდგომარეობას ისიც ართულებდა, რომ აფხაზეთის მხრიდან საბჭოთა რუსეთის მე-9 არმიის ნაწილები მოიწვედნენ წინ. მათ წინააღმდეგ მებრძოლი გენერალ ართმელაძის ქვედანაყოფები მტრის შეჩერებას ვერ ახერხებდნენ და ახალსენაკის მიმართულებით იხევდნენ უკან. არსებობდა საფრთხე, რომ მტერი სამტრედიას დაიკავებდა მანამ, სანამ მთავრობა ქუთაისიდან ბათუმში გადასვლას შეძლებდა. ამის თავიდან ასაცილებლად ართმელაძის შენაერთების დასახმარებლად გენერალი მაზნიაშვილი გაიგზავნა.

სამტრედიაში ჩასული მაზნიაშვილი გენერალ ანდრონიკაშვილს შეხვდა. ანდრონიკაშვილმა მაზნიაშვილს მტრის ახალსენაკთან შეჩერება უბრძანა. რადაც არ უნდა დაჯდომოდა, მაზნიაშვილს პოზიციები უნდა შეენარჩუნებინა და სანამ ქუთაისიდან ევაკუაცია არ დასრულდებოდა, მოწინააღმდეგის სამტრედიისკენ წინსვლა არ უნდა დაეშვა.²²

10 მარტს მე-11 არმიის მეწინავე ნაწილები ქუთაისს მიუახლოვდნენ და ორსაათიანი ბრძოლის შემდეგ 17 საათზე ქალაქი დაიკავეს.²³ ერთ-ერთმა უკანასკნელმა, მოწინააღმდეგის ტყვიების ქვეშ ქალაქი გენერალმა ანდრონიკაშვილმა დატოვა.²⁴

11 მარტს გენერალმა ანდრონიკაშვილმა მაზნიაშვილს აცნობა, რომ ევაკუაცია დამთავრებულია და ზვალ დილიდან უკვე შეუძლია უკან დაიხიოს.²⁵ რამდენიმე დღის შემდეგ გენერალ ანდრონიკაშვილის ჯანმრთელობის მდგომარეობა კვლავ გაუარესდა. გენერალი მაზნიაშვილი წერს, რომ ანდრონიკაშვილი სახადით განდო ავად,²⁶ მაგრამ, როგორც ჩანს, ანდრონიკაშვილს ფილტვების ანთება ჰქონდა. ავადმყოფობის გამო გენერალი ანდრონიკაშვილი ფაქტობრივად გამოეთიშა შემდგომში განვითარებულ მოვლენებს, მათ შორის ქემალისტების წინააღმდეგ ბრძოლას ბათუმში.

გენერალი ანდრონიკაშვილი ასე აფასებდა 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომს საბჭოთა რუსეთთან, „ქართველ ხალხს სასაყვედუროს ვერას ვეტყვით. წინააღმდეგ ამისა, ის დიდი ქების ღირსია. მოელი ერი, სოფელი თუ

²² g. mazniašvili. mogonebani, p. 189 (გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი, გვ. 189).

²³ gaz. „komunisti“. №11. 15.03.1921 (გაზ. „კომუნისტი“. №11. 15.03.1921).

²⁴ g. kvinitaje. mogonebebi, c. 2, p. 114 (გ. კვინიტაძე. მოგონებები, წ. 2, გვ. 114).

²⁵ g. mazniašvili. mogonebani, p. 189 (გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი, გვ. 189).

²⁶ g. mazniašvili. mogonebani, p. 190 (გ. მაზნიაშვილი. მოგონებანი, გვ. 190).

ქალაქი, ყველა ჯგუფი და წრე ერთსულოვნად გამოვიდა სამშობლოს დასაცავად. ძნელად თუ რომელიმე სხვა უფრო დაწინაურებული და მოწყობილი ერი გამოიჩინდა ასეთ შეგნებულს პატრიოტიზმს და თავდადებას ომის დროს. მშიერ-მწყურვალე, უტანისამოდ იღვწენ თოვლიან საგნებში ჩვენი ჯარისკაცები. მუდმივ ბრძოლაში იყვნენ ჩაბმულნი, დასვენებას მოკლებულნი. მიუხედავად ამისა, ამ ჯარისკაცების სიმტკიცე სრულიად არ შერყეულა, სანამ მთელს საქართველოში არ გამეფდა ევაკუაციის და გაქცევის ფსიხოზი. ეს საშინელი ფსიხოზი კი სათავიდან დაიწყო. ამ ომმა ყველასთვის ცხადად ჰყო ის, რაც თავიდანვე ნათელი უნდა ყოფილიყო ყოველი გონიერი მოღვაწისთვის, რომ პარტიული გვარდიით და რაზმებით შეუძლებელი გახდებოდა გარეშე მტრისგან ქვეყნის დაცვა. რა მცირე ძალა იყო საჭირო საქართველოს დასაცავად 1921 წელს, მაგრამ ეს ძალა უნდა ყოფილიყო ნამდვილი სამხედრო ძალა, წესიერ სამხედრო საფუძველზე აღმოცენებული და საღ სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას დაქვემდებარებული, მაგრამ არაფერი, საქართველოს ათასი უბედურება გამოუარია და ის ამასაც აღვილად მოინელეს. ეს უბედურება საბოლოოდ გააჯანსაღებს ერს და მას სწორ გზაზე დააყენებს. ჩვენი უბედურება მხოლოდ ის არის, რომ ჩვენ თაობას ჰქონდა ისეთი ბედნიერი შემთხვევა, როგორც არც ერთ სხვა თაობას და ჩვენ ამით ვერ ვისარგებლეთ. ჩვენს ისტორიას არ ახსოვს მტკიცე სახელმწიფოებრივი ცხოვრების შექმნისთვის ასე კარგი და ხელსაყრელი პირობები. დროზე რომ დაგვეხსნა თავი ამ სოციალისტურ და რევოლუციონური პოლიტიკისგან, ყველა ამ უბედურებას თავიდან ავიცდენდით და ჩვენს თავისუფლებას საძულამოდ განვამტკიცებდით. ეხლა რა გაეწყობა. იქნებ კიდევ მოვესწოთ საქმის გამოსწორებას. თუ არა და ჩვენი თაობა ყველაზე შერცხვენილი თაობა იქნება ჩვენს ისტორიაში“.²⁷

საინტერესო შეფასება, თუმცა ცხადია სუბიექტურია. როდესაც გენერალი საუბრობს, რომ „ჯარისკაცების სიმტკიცე სრულიად არ შერყეულა, სანამ მთელს საქართველოში არ გამეფდა ევაკუაციის და გაქცევის ფსიხოზი. ეს საშინელი ფსიხოზი კი სათავიდან დაიწყო“ აუცილებლად უნდა აღინიშნოს შემდეგი: „გაქცევის ფსიხოზი“ იყო ომის პირველ ეტაპზე 12-16 თებერვლის ბრძოლებისას, მაგრამ არა თბილისი დაცვისას 18-24 თებერვალს. დედაქალაქის დატოვებს შემდეგ ჯარისა და განსაკუთრებით გვარდიის ბრძოლისუნარიანობა დაეცა, მორალურად მებრძოლები გატყდნენ და „გაქცევის ფსი-

²⁷ M. Xuc'išvili. generali Alek'sandre Andronikašvili, p. 80 (მ. ხუციშვილი. გენერალი ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი, გვ. 83).

ხოზი“ ისევ ამოქმედდა. რაც შეეხება „ფსიხოზის სათავიდან დაწყებას“, არც ეს შეფასებაა ზუსტი. მთავრობა ბოლომდე თბილისში იყო დამხოლდ მას შემდეგ დაიწყო ევაკუაცია, რაც მთავარსარდალმა კვინიტაძემ თბილისის დატოვების ერთპიროვნული გადაწყვეტილება მიიღო.²⁸

გენერალი ანდრონიკაშვილი ცხადია თავისი მსოფლმხედველობით სოციალისტი არ იყო და ეს იდეოლოგია ალბათ მიუღებლად მიაჩნდა. თუმცა ამის მიუხედავად ერთგულად ემსახურებოდა საქართველოს. ეს მან საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაპყრობის შემდეგაც დამატარებდა საკუთარი საქციელით. საინტერესო და ნიშანდობლივ ეპიზოდს აღწერს გიორგი კვინიტაძე მოგონებებში, „დგებუაძე“²⁹ გენერალ ანდრონიკაშვილის მიერ გაცემულ განკარგულებებში ჩაერია და ამაზე შეკამათდნენ. დგებუაძე დამსწრეებს არც მორიდებია, ისე ემუქრებოდა ანდრონიკაშვილს დაპატიმრებით, ამასთან, კონტრრევოლუციონერს და მეფის გენერალს უწოდებდა. გენერალმა ანდრონიკაშვილმა ეს წერილობით მაცნობა მაშინ, როცა მე უკვე ბათუმში მივემგზავრებოდი. შემდგომმა მოვლენებმა მაიძულა ეს საქმე დამევიწყებინა.“³⁰

გვარდიასთან დაკავშირებით ანდრონიკაშვილი შენიშნავს, „ამ ომმა ყველასთვის ცხადად ჰყო ის, რაც თავიდანვე ნათელი უნდა ყოფილიყო ყოველი გონიერი მოღვაწისთვის, რომ პარტიული გვარდიით და რაზმებით შეუძლებელი გახდებოდა გარეშე მტრისგან ქვეყნის დაცვა“. გვარდიის შექმნას 1917 წელს თავისი კონკრეტული მიზეზები ქონდა. შემდგომში ნამდვილად საჭირო იყო ორი სამხედრო სტრუქტურის (სახალხო გვარდია და რეგულარული ჯარი) გაერთიანება. ასე თვლიდა სოციალ-დემოკრატთა ერთი ნაწილიც, მაგ. გრიგოლ ლორთქიფანიძე.³¹ რატომ არ გაერთიანდა, ეს დიდი და რთული საკითხია და მასზე საუბარი ამჯერად ჩვენს მიზანს არ წარმომადგენს. თუმცა გვარდია ძალიან აქტიურად მონაწილეობდა 1918-1921 წლებში მიმდინარე სამხედრო ოპერაციებში და საკმაოდ წარმატებითაც მოქმედებდა. მაგ. 1920

²⁸ See M. Baxtaje. 1921 clis ruset'-sak'art'velos omi (მ. ბახტაძე. 1921 წლის რუსეთ-საქართველოს ომი).

²⁹ იგულისხმება სოციალ-დემოკრატი ალექსანდრე დგებუაძე, რომელიც იყო: სახალხო გვარდიის შტაბის წევრი, საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრი, გვარდიის ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ხელმძღვანელი. 1918-1921 წლებში მონაწილეობდა თითქმის ყველა სამხედრო მოქმედებაში. 1921 წელს ემიგრაციაში არ წავიდა. დახვრიტეს 1937 წელს.

³⁰ g. kvinitaje. mogonebebi, c. 2, p. 80 (გ. კვინიტაძე. მოგონებები, წ. 2, გვ. 80).

³¹ gr. lortqip'anije. žurn. „mxedari“. №1. t'bilisi. 1919 (გრ. ლორთქიფანიძე. ჟურნ. „მხედარი“. №1. თბ. 1919).

წლის მაისში, როდესაც საბჭოთა რუსეთმა პირველად სცადა საქართველოს დაპყრობა და აქ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება, ბრძოლის მთელი სიმძიმე სამი კვირის განმავლობაში ძირითადად მხოლოდ გეარდიამ გადაიტანა. მან წარმატებით მოიგერია მტრის შეტევა და კონტრშეტევის შედეგად სამხედრო მოქმედებები მოწინააღმდეგის ტერიტორიაზე გადაიტანა.

ძნელი სათქმელია, ავადმყოფობა იყო იმის მიზეზი, რომ გენერალი ანდრონიკაშვილი ემიგრაციაში არ წავიდა, თუ არც ქონდა მას ასეთი გაზრახვა. ფაქტია, რომ ის დარჩა საქართველოში და სამსახური წითელ ჯარში განაგრძო. მსგავსი გადაწყვეტილება სამშობლოში დარჩენილმა სხვა გენერლებმაც მიიღეს: გიორგი მაზნიაშვილმა, კარდენ წულუკიძემ, ალექსანდრე გედევანიშვილმა და სხვ. ძნელი სათქმელია რეალურად რამ განაპირობა მათი არჩევანი. თუმცა შემდგომში განვითარებულმა მოვლენებმა აჩვენა, რომ ქართულ წითელ არმიაში მყოფი ქართველი გენერლების უმეტესობისთვის ეს მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლებისათვის თვალის ასახვევი ნაბიჯი იყო. ისინი თავიდანვე აქტიურად ჩაებნენ ანტისაბჭოთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში.

1921 წლის ივლისიდან ოქტომბრის ჩათვლით გენერალი ანდრონიკაშვილი ქართული წითერლი ჯარის მეთაური იყო. ამის პარალელურად, დაპატიმრებამდე იყო სამხედრო სასწავლებლის უფროსი და ლექციებსაც კითხულობდა იქვე.³²

გენერალი ანდრონიკაშვილი საბჭოთა სპეცსამსახურის, ЧК-სა ინტერესის არეალში უკვე 1922 წელს მოექცა (შესაძლოა ადრეც, მაგარმ ამის დამადასტურებელი მასალა ვერ ვნახეთ). მასზე დაწესდა საიდუმლო თვალთვალ. აგენტები სისტემატურად აწვდიდნენ ЧК-ს ინფორმაციას ალექსანდრე ანდრონიკაშვილის შესახებ. აი ზოგიერთი მათგანი:

1922 წლის 17 ივნისი – „ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკაშვილი, ყოფილი გენერალი, მენშევიკების დროს ხელმძღვანელობდა კოჯრის ფრონტს, ამ მომენტისთვის ასწავლის ტაქტიკას კურსანტთა სკოლაში და არის შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის კომისიის თავმჯდომარე“.³³ დღეს არსებული სხვა მასალებში არავითარი ცნობა არ მოიპოვება ალექსანდრე ანდრონიკაშვილის კომისიის თავმჯდომარეობის შესახებ. ის თავადაც არსად არაფერს მსგავს არ ახსენებს. ამიტომ ვთვლით, რომ სავარაუდოდ აგენტი ცდება

³² “mšvidobit' jmebo gv xvreten amaḡam”. sak'art'velos šinagan sak'met'a saministros ark'ivis gamoc'ema. 2016. t'bilisi. p. 18, 26 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივის გამოცემა. თბ. 2016, გვ. 18, 26).

³³ “mšvidobit' jmebo gv xvreten amaḡam”, p. 49 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 49).

და არასწორ ინფორმაციას აწვდის ხელმძღვანელობას.

1922 წლის 23 სექტემბერი – „დადგენილია ნარიკელაძესთან³⁴ ვიზიტით მყოფი პირები: 1. ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკაშვილი, მცხ. ოლგას ქ. №33-ში, 51 წლის, ადგილობრივი, ქართული შეერთებული სკოლის მეთაური. 2. დიმიტრი თოფურიძე, მცხ. ვერის დაღმართი, ბინა №3“.³⁵

1922 წლის 3 ოქტომბერი – „დადგენილია კავშირი ნარიკელაძესა და ანდრონიკაშვილს შორის. ანდრონიკაშვილი ალექსანდრე სიმონის ძე, თავადი, ყოფილი გენერალი, კურსანტთა შეერთებული სამხედრო სკოლის მასწავლებელი“.³⁶

1922 წელი, თვე და რიცხვი მითითებული არაა – „ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკაშვილი, ყოფილი გენერალი, თავადი, ყოველმხრივ არაკეთილსაიმედო ელემენტი, ხშირად აწარმოებს საიდუმლო საუბრებს ნარიკელაძესთან, მონარქისტი – საბჭოთა ხელისუფლების მტერი“.³⁷

1922 ან 1923 წლის 5 იანვარი – „ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი – ყოფილი გენერალი, ქართულ შეერთებულ სამხედრო სკოლაში კითხულობს ლექციებს, მსმენელთა შორის სარგებლობს დიდი სიმპატიით“.³⁸

უთარილო – „ანდრონიკაშვილი შემჩნეულია ნარიკელაძესთან კავშირში. იგი მსახურობდა მენშევიკებთან, იყო კოჯრის ფრონტის ხელმძღვანელი, არაკეთილსაიმედოა, არის მონარქისტი“.³⁹

საბჭოთა ხელისუფლებისათვის ასკარა იყო, რომ გენერალი ანდრონიკაშვილი ანტისაბჭოთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წევრი იყო.

1923 წლის 3 მარტს გენერალი ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი დააპატიმრეს.⁴⁰ მის ბინაში ჩატარებული ჩხრეკის შედეგად ამოიღეს შემდეგი:

³⁴ პოლკოვნიკი ივანე ნარიკელიძე იყო სამხედრო ცენტრის ყველაზე აქტიური წევრი. 1923 წელს დააპატიმრეს სხვებთან ერთად. დაპატიმრებულთა საქმეებში ხშირია ნარიკელიძის ჩვენებები. არ დაუხვრეტიათ სამხედრო ცენტრის სხვა წევრებთან ერთად 1923 წლის 21 მაისს. დაპატიმრებულთა საქმეებში არსებული ჩვენებებიდან ცხადი ხდება, რომ უკვე იმ დროს არსებობდა ხმები პოლკოვნიკ ნარიკელიძის ჟკ-ას აგენტობის შესახებ (თანამედროვე მკვლევართა ნაწილი სწორედ მას აბრალებს „სამხედრო ცენტრის“ გაცემას). საბჭოთა პრესაში გამოქვეყნებულ ოფიციალურ განაჩენში ნარიკელიძე საერთოდ არ არის ნახსენები. როგორც სხვა ლოკუმენტებიდან ირკვევა, ის მოგვიანებით, 1924 წელს დახვრიტეს, რისთვისაც მოსკოვიდან გამოითხოვეს საგანგებო ნებართვა

³⁵ “mšvidobit' jmebo gv xvreten amaġam”, p. 23 („შვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღაჲ“, გვ. 23).

³⁶ “mšvidobit' jmebo gv xvreten amaġam”, p. 23 („შვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღაჲ“, გვ. 23).

³⁷ “mšvidobit' jmebo gv xvreten amaġam”, p. 49 („შვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღაჲ“, გვ. 49).

³⁸ “mšvidobit' jmebo gv xvreten amaġam”, p. 49 („შვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღაჲ“, გვ. 49).

³⁹ “mšvidobit' jmebo gv xvreten amaġam”, p. 23 („შვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღაჲ“, გვ. 23).

⁴⁰ „სამხედრო ცენტრის“ საქმესთან დაკავშირებულ პირთა უმეტესობა 1923 წლის 3 მარტს

„სხვადასხვა სახის მიმოწერა, იარაღები: ნაგანი №2712 და კოლტი №2812, 20-20 ვაზნით, ბუდეებითა და ქამრებით, ასევე პირადი ჩხრეკისას: საათი №3193, ძეწკვი სხვადასხვა ფიგურით, ჯაყვა და ღოკუმენტაცია შემდეგი ნომრებით: №№463, 244, 30, 144, 2207, 64, 351, 472, 1832“.⁴¹

გენერალ ანდრონიკაშვილის დაკითხვის ოქმიდან ვიგებთ, რომ ის ცხოვრობდა თბილისში, ოლგას ქუჩაზე №33-ში. ყავდა: მეუღლე, მარიამ ივანეს ასული ანდრონიკაშვილი; დები: ნინა ანდრონიკაშვილი, მასწავლებელი. ელისაბედ ანდრონიკაშვილი, დიასახლისი. ვარვარა სტრელბიუმი, მასწავლებელი. სამივე და ცხოვრობდა სიღნაღში. ცოლისძმა ზაალ ივანეს ძე ტერეივი, სააღალო ბატალიონის კაპიტანი, ქ. დუშეთის სამხედრო კომისარიატის თანამშრომელი.

ალექსანდრე ანდრონიკაშვილს სუსტი ჯანმრთელობა ჰქონდა. ამის მიზეზი ორჯერ გადატანილი ფილტვების ანთება იყო. მის საქმეში არსებობს ექიმ გოპადის შესაბამისი ცნობაც, „მიეცა მოქალაქე ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკოვს მასზედ, რომ მას აღენიშნება მარჯვენა ფილტვის ზედა ნაწილის შესქელება, სისუსტე, საღამოობით ტემპერატურის მატება. უკანასკნელი 5 წლის განმავლობაში 2-ჯერ გადაიტანა გრიპისშემდგომი ფილტვების ანთება, რის შედეგად დარჩა ქრონიკული ხველა და მიდრეკილება ზედა სასუნთქი გზების კატარული ანთებისადმი. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მოქ. ანდრონიკოვი აუცილებლად საჭიროებს სანატორიულ მკურნალობას აბასთუმანში. მედიცინის დოქტორი – ილ. გოპაძე“.⁴²

1923 წლის 11 მარტს გენერალ ანდრონიკაშვილის მეუღლემ თხოვნით მიმართა ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარეს სიმონ მოგილევისკის, „როგორც ჩემ მიერ წარმოდგენილი ცნობიდან ირკვევა, ჩემს ქმარს სუსტი ჯანმრთელობა აქვს და თუნდაც მოკლევადიანი საპატიმრო რეჟიმი შეუძლებელია ცუდად არ აისახოს მის ჯანმრთელობაზე. ამიტომ გთხოვთ, გაუძლიეროთ კვება და დაუმატოთ კეფირი და სხვა საკვები პროდუქტები. ასეთივე შუამდგომლობა აღძრულია საქართველოს საბჭოთა სახალხო კომისარიატის თავმჯდომარის მიმართ. მარიამ ივანეს ასული ანდრონიკოვა“.⁴³

დააკავეს: ანდრონიკაშვილი, აფხაზი, წულუკიძე, მუსხელიშვილი, გულისაშვილი, კლიმიაშვილი, ქუთათელაძე, ყარალაშვილი. მოგვიანებით დააპატიმრეს: ჩრდილელი (9 მარტს), ბაგრატიონ-მუხრანელი (13 მარტს), მაჭავარიანი (13 მარტს), ჭიბრიშვილი (2 აპრილი). გაცილებით ადრე, ჯერ კიდევ 1922 წელს დააპატიმრეს და კერესელიძე. უცნობია ზანდუკელისა და ხიმშიაშვილის დაპატიმრების ზუსტი თარიღი.

⁴¹ „mšvidobit' jmebo gvsvreten amagam“, p. 15 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 15).

⁴² „mšvidobit' jmebo gvsvreten amagam“, p. 39 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 39).

⁴³ „mšvidobit' jmebo gvsvreten amagam“, p. 38 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 38).

17 მარტს მარიამ ანდრონიკაშვილმა კიდევ ერთი თხოვნა დაწერა, ამჯერად საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის შალვა ელიავას სახელზე, „როგორც წარმოდგენილი საბუთებიდან ჩანს, ჩემი მეუღლე ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკოვი ბოლო 5 წლის განმავლობაში 2-ორჯერ იყო ავად ფილტვების ანთებით, რამაც დაუტოვა ქრონიკული ხველა და სასუნთქი გზების კატარული დაავადებებისკენ მიდრეკილება და როგორიც არ უნდა იყოს დაპატიმრებულის რეჟიმი, იგი არ შეიძლება არ აისახოს მის ჯანმრთელობაზე, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ყოველთვის, სამსახურიდან დაბრუნების შემდეგ, იგი იძულებული იყო მჯდარიყო სახლში და არსად არ გასულიყო, ასევე გაედღიერებინა კვებითი რაციონი. სათანადო სახსრების არარსებობის გამო, მან ვერ შეძლო აბასთუმანში მკურნალობა. თქვენ შეგიძლიათ გამოკითხოთ მის პარტიულ პასუხიძეგებელ მუშაკებს, თანამშრომლებს, რომლებიც გასაკიცხს მასზე ნამდვილად ვერაფერს იტყვიან, როგორც სამსახურებრივ, ისე პოლიტიკური თვალსაზრისით. აქედან გამომდინარე, ყოველთვის პატიოსანი და კეთილსინდისიერად მომსახურე პირი რატომ უნდა იმყოფებოდეს პატიმრობაში. მე გთხოვთ თქვენ, მიიღოთ რა მხედველობაში ჩემი მეუღლის სუსტი ჯანმრთელობა, მალე გამოიძიოთ მისი პატიმრობის საკითხი, თუ მას რაიმეში ადანამაულებენ. მე დარწმუნებული ვარ, რომ თქვენი პროლეტარული სინდისი გაფანტავს ამ საშინელ ცილისწამებას, რომელიც ბღალავს მის სუფთა სახელს, ამიტომ უადრესად გთხოვთ, მიიღოთ მხედველობაში მისი ავადმყოფობა, შეუმსუბუქოთ ხვედრი, რამდენადაც პატიმრობაში ყოფნა ცუდად აისახება მის ჯანმრთელობაზე“.⁴⁴

ცხადია, ორივე თხოვნა უყურადღებოდ დარჩა. მარიამ ანდრონიკაშვილი ხავსს ეპოტინებოდა, თორემ ისე დიდი გულუბრველობა იყო საბჭოთა ხელისუფლებისგან პატიმრისთვის კვების რაციონის გაზრდისა და ნორმალური პირობების მოთხოვნა.

27 აპრილს მარიამ ანდრონიკაშვილი კიდევ ერთხელ მიმართავს თხოვნით ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარეს, „მიმდინარე წლის 2 მარტს ჩემი მეუღლე, ქართული შეერთებული სამხედრო სკოლის ლექტორი, ალექსანდრე სიმონის ძე დაპატიმრებული იყო და აგერ უკვე 2 თვეა პატიმრობაში იმყოფება უპაერობასა და არასწორ კვებით რეჟიმში, დაავადებული ფილტვებით. ეს რეჟიმი არ შეუძლებელია უარყოფითად არ აისახოს მის ჯანმრთელობაზე. ის, რომ იგი ნამდვილად არის ავად, ამის დასტურად წარმოგიდგენთ

⁴⁴ „mšvidobit' jmebo gv xvreten amağam“, p. 42 („მშვიდობით ძმებო გვხვერტენ ამაღამ“, გვ. 42).

სამი ექიმის: გოპადის, გომართელის და ბექაძის სამედიცინო ცნობებს. მოგახსენებთ რა ამ ყველაფერს, დაბეჯითებით გთხოვთ, გაათავისუფლოთ ავადმყოფობის გამო, რათა არ განუვითარდეს ტუბერკულოზი, რომელიც დაღუპავს მას და მთელ ოჯახს, რომელსაც იგი არჩენს. მას, როგორც პაციოსან მშრომელს, ისე იცნობენ მისი მეგობარი კომუნისტები: ამხ. ელიავა, კეკელიაშვილი, კვანტალიანი, ტალახაძე, ოკუჯავა, აღნიაშვილი და სხვანი. მასზე ასევე დადებით დახასიათებას მოგვცემენ თანამოსამსახურენი რუსეთის არმიიდან, რომლებიც ახლა საპასუხისმგებლო თანამდებობებზე არიან. დარწმუნებული ვარ ჩემი მეუღლის უდანაშაულობაში და თქვენს სამართლიანობაში“.⁴⁵ 1923 წელს შალვა ელიავა საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარე ანუ ფორმალურად აღმასრულებელი ხელისუფლების ხელმძღვანელი იყო. ეპიფანე კვანტალიანს საქართველოს საგანგებო კომისიის თავმჯდომარის პოსტი ეკავა. ილარიონ ტალახაძე შინაგან საქმეთა სახალხო კომისრის მოადგილედ მუშაობდა. გავკლენიანი ბოლშევიკები იყვნენ მიხეილ ოკუჯავა და ლევან აღნიაშვილი. ასეთი პიროვნებები ალექსანდრე ანდრონიკაშვილის ნამდვილი მეგობრები ვერაფრით იქნებოდნენ. ნაცნობობა კი ცხადია ექნებოდათ. მით უმეტეს, რომ გენერალი ანდრონიკაშვილი ერთი ხანობა ქართული წითელი ჯარის მეთაური იყო. ქართველი ბოლშევიკების გვარების დასახელებით მარიამ ანდრონიკაშვილი გულუბრყვილოდ ფიქრობდა გავლენის მოხდენას ამ იერკაკასიის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარე სიმონ მოგილევისკიზე.

თავად ალექსანდრე ანდრონიკაშვილმა ორჯერ მიმართა საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლებს პირობითი გათავისუფლების თხოვნით.

პირველად 1 აპრილს, გამოძიებელ აშუკინს, „3 აპრილს გახდება სრული ერთი თვე, რაც მე დამაპატიმრეს. დაპატიმრების გამო მომიწია ძალიან საჩქარო და საჭირო სამუშაოს შეწყვეტა ქართულ შეერთებულ სკოლაში, რომელსაც თითქმის არ გააჩნია და არც საშველი არსაიდან არაა ჰქონდეს სახელმძღვანელოები ქართულ ენაზე. გარდა ამისა, ეს სამუშაო იყო ერთადერთი შემოსავლის წყარო ჩემი ოჯახისთვის, ასევე მოხუცებული სიდედრის და ხანშიშესული, ავადმყოფი, დაუძლურებული დისთვის. შეწყვეტილ საქმეს აგრძელებს ჩემი ოჯახი, არსებობისთვის საჭირო შემოსავლის გარეშე. ამ ყველაფერთან ერთად ექიმმა, რომელმაც გამსინჯა, აღნიშნა, რომ დიდი ხანი ასეთ პირობებში ჩემი ყოფნა არ შეიძლება, მით უმეტეს მას შემდეგ, რაც

⁴⁵ „mšvidobit' jmebo gvsvreten amaḡam“, p. 43-44 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 43-44).

ორჯერ გადავიტანე ფილტვების ანთება ბოლო 2 წლის მანძილზე. უკვე აღარაფერს ვამბობ, თუ როგორ შეიცვალა ჩემი საერთო მდგომარეობა, ინტენსიური 12-საათიანი საშუალო გრაფიკის შემდეგ გადავედი სრულ უსაქმოდ ყოფნაზე. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, უმორჩილესად გთხოვთ პირობით გათავისუფლებას საქმის განხილვამდე, იმ პირობით, რომ თქვენი მითითებით დანიშნულ დღესა და საათზე გამოვცხადდები რეგისტრაციისთვის, ან იმ პირობით, რა პირობაც თქვენთვის იქნება მისაღები. ასევე, დამრთოთ ნება გავაგრძელო დაპატიმრების გამო შეწყვეტილი საქმის წარმოება, რომელიც აუცილებელია სკოლის მუშაობისთვის, შევინახო ოჯახი და საკუთარი ჯანმრთელობა მომავალი საქმიანობისთვის“.⁴⁶

მეორედ, 16 აპრილს სიმონ მოგილევსკის, „1 აპრილს დავწერე განცხადება პირობით გათავისუფლების შესახებ, რომელზეც დღემდე პასუხი არ მიმიღია. როგორც ჩანს, ჩემი დაკითხვა დასრულებულია, რადგან უკანასკნელი ერთი თვის განმავლობაში არავის დავუკითხივარ. საგარაუდოდ, აქ ჩემი დატუსაღება გარე სამყაროსგან იზოლაციას ისახავს მიზნად, მაგრამ საკითხავია, რამდენად აუცილებელია ამის გაკეთება. უპირველეს ყოვლისა, ყველა ის პირი, რომელიც ნარიკელაძესთან იყო ჩემთან ერთად, დაპატიმრებულია და შესაბამისად, ჩვენ შორის რაიმე სახის ურთიერთობა შეუძლებელია. ასევე, აგენტურული ცნობებით, თქვენთვის უსათუოდ ცნობილი უნდა იყოს ჩემ მიერ განვლილი გზა, რაც ცხადად ადასტურებს, რომ არა მხოლოდ ამჟამად, არამედ საქართველოს გასაბჭოებამდეც განზე ვიდექი ყოველგვარი პოლიტიკური თუ საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისაგან, არ ვიცნობდი პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლებს და სრულად ვუძღვნიდი თავს სამსახურებრივი მოვალეობების შესრულებას. ერთადერთი ადამიანი, რომელსაც გასაბჭოებამდე და მას შემდეგაც ვიცნობდი, იყო ჯანდაცვის სახალხო კომისარი კიკალეშვილი. ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ ჩემი იზოლაცია ყოვლად ზედმეტი და უმიზნოა. ჩემმა აქ ყოფნამ შეწყვიტა ჩემი საშუალო, რაც მეტად მნიშვნელოვანია ქართული საჯარისო სკოლისთვის და ქართული წითელი არმიისთვის, რომელიც ახლა ივსება. სკოლასაც ამ დრომდე არ აქვს სახელმძღვანელოები, მათ შორის, „ტაქტიკის“, რომლის შედგენაც მე მაქვს დავალებული, როგორც გენერალური შტაბის ერთადერთ სპეციალისტს. ამგვარად, საშუალოს შეწყვეტა ქართული წითელი არმიის ინტერესებს ეწინააღმდეგება. იმაზე აღარაფერს ვამბობ, რომ ეს სამსახური ჩემი ოჯახის არსებობის ერთადერთი

⁴⁶ „mšvidobit' jmebo gv xvreten amaġam“, p. 40 („მშვიდობით ძმებო გვხვებოტენ ამაღამ“, გვ. 40).

წყაროა. 1921 და 1922 წლებში, გადატანილი ფილტვების ანთებით შერყეული ჯანმრთელობა მზის სინათლეს, სუფთა და მშრალ ჰაერსა და კარგ კვებას საჭიროებს, რასაც ვერ უზრუნველყოფს ჩემი ნახევრად ბნელი, ნესტიანი და მზის სინათლეს სრულიად მოკლებული საკანი. გაცხოველებული, 12-საათიანი სამუშაო გრაფიკის შემდეგ, სამუშაო პირობების სრული არქონა უარყოფითად ისახება ჩემი ჯანმრთელობის ზოგად მდგომარეობაზე. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, უმორჩილესად გთხოვთ, განიხილოთ ეს განცხადება და პირობით გამათავისუფლოთ საქმის გარჩევამდე იმ პირობით, რომ დანიშნულ დღესა და საათზე გამოცხადდები რეგისტრაციისთვის, ან იმ პირობით, რომელიც თქვენთვის იქნება მისაღები“.⁴⁷

ცხადია საბჭოთა ხელისუფლებამ გენერლის ეს ორივე თხოვნა უგულებელყო. ჩვენთვის ამ დოკუმენტებიდან დამატებით ცნობილი ხდება რამდენიმე ფაქტი: დაპატიმრებამდე ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი წერდა ქართულენოვან სახელმძღვანელოს ტაქტიკაში სამხედრო სკოლისთვის, რომელსაც ფაქტობრივად არ გააჩნდა ქართული სახელმძღვანელოები; ქონდა დატვირთული სამუშაო გრაფიკი, დღეში 12 საათი; ოჯახი შეჭირვებულად ცხოვრობდა; პატიმრობისას საკმაოდ მძიმე პირობებში იყო, ნახევრად ბნელი, ნესტიანი, მზის სინათლეს სრულიად მოკლებული საკანი.

ალექსანდრე ანდრონიკაშვილის საქმეში მოიპოვება ამონარიდები სხვა დაპატიმრებულთა: გენერალ ვარდენ წულუკიძის, გენერალ იოსებ გელევანიშვილის, პოლკოვნიკ როსტომ მუსხელიშვილის, პოლკოვნიკ ივანე ნარიკელაძის, პოლკოვნიკ გიორგი ხიმშიაშვილის, მაიორ დიმიტრი ჩრდილელის ჩვენებებიდან.

პირველ რიგში აღვნიშნავთ შემდეგს, დაკავებულთა ჩვენებების გაცნობისას აუცილებლად გათვალისწინებული უნდა იყოს, თუ რა ვითარებაში იქმნებოდა აღნიშნული დოკუმენტები. ისინი ცდილობდნენ, ძიებისთვის კვალი აეხიზათ და ამიტომ არ ამბობდნენ სრულ სიმართლეს. გარკვეულ ინფორმაციას მალავდნენ, რეალურ ვითარებას ცვლიდნენ და ა.შ. ამითაც შეიძლება აიხსნას ის წინააღმდეგობები, რომლებიც არსებობს სხვადასხვა პირთა ჩვენებებს შორის. აღნიშნული ჩვენებები, ცხადია, ისტორიულ დოკუმენტს წარმოადგენს, მაგრამ ზემოთ დასახელებულ მიზეზთა გამო, მათში დაცული ცალკეული ინფორმაციები შესაძლოა არ იყოს ჭეშმარიტი და შეიცავდეს უზუსტობებსა და შეცდომებს. ამიტომ აუცილებელია ამ დოკუმენტების კრიტიკული განხილვა,

⁴⁷ “mšvidobit' jmebo gvsvreten amağam”, p. 41 („მშვიდობით ძმებო გვხვებტენ ამაღამ“, გვ. 41).

გაანალიზება და მხოლოდ შემდეგ გარკვეული დასკვნების გაკეთება.

საინტერესოა ივანე ნარიკელაძის ჩვენებები სადაც ის აცხადებს რომ ანდრონიკაშვილი სამხედრო ცენტრის წევრი კი არ იყო, არამედ მოწვეული სპეციალისტი. 6 მარტი 1923 წელი, „რამდენადაც ჩემთვის არის ცნობილი, ანდრონიკოვი შედიოდა ცენტრის შემადგენლობაში როგორც ასისტენტ-სპეციალისტი. იღებდა თუ არა ის ცენტრისგან სპეციალურ დავალებებს, ჩემთვის უცნობია. საკუთარი მრწამსით ანდრონიკოვი, მისი საუბრებიდან გამომდინარე, არც ერთი პარტიის წევრი არ იყო. მე მას ყოველთვის უპარტიო პიროვნებად მივიჩნევდი“.⁴⁸ 7 მარტის ჩვენება, „ანდრონიკოვი სამხედრო ცენტრის წევრი არ იყო, მოწვეული სპეციალისტი გახლდათ“.⁴⁹

სხვა დაპატიმრებულთა ჩვენებებიდან აშკარაა, რომ გენერალი ანდრონიკაშვილი იყო სამხედრო ცენტრის წევრი. უფრო მეტიც, ის სამხედრო ცენტრის თავმჯდომარე იყო. ესწრებოდა ცენტრის ორივე სხდომას, რომელც ნარიკელაძის ბინაში გაიმართა.

როსტომ მუსხელიშვილის⁵⁰ ჩვენება (თარიღი არ უზის), „1921 წლის ბოლოსა თუ 1922 წლის დასაწყისში, ზუსტად არ მახსოვს, ნარიკელაძის ინიციატივით მოხდა მასთან შეხვედრა, სადაც ვიყავით ვარდენ წულუკიძე, ანდრონიკოვი, თავად ნარიკელაძე და მე, ცოტა მოგვიანებით მოვიდა გოგი ხიმშიევიც, ხოლო ბოლოს – გოგიტა ფაღავა. ყველა დიდი ინტერესით ვუსმენდით გ. ფაღავას საქმიან საუბარს, რომელმაც გადმოგვცა, რომ შეთანხმება თითქმის მიღწეულია, თუმცადა ბრძოლა ჯერ კიდევ გაგრძელდება და რომ იოსებ ცინცაძე გვთხოვდა, დაუყოვნებლივ შევდგომოდით საქმეს. ფაღავამ ასევე გვითხრა, რომ პოლიტიკური კომიტეტის მიერ სამხედრო ცენტრში არჩეულ იქნენ წულუკიძე, ანდრონიკოვი, ხიმშიევი და მუსხელიშვილი, ხოლო ნარიკელაძე ჩაიბარებდა კონტრაზვერვას. ანდრონიკოვმა გამოთქვა თავისი მოსაზრება, რომ სანამ უშუალოდ დასახავდნენ სამომავლო სამოქმედო გეგმას, აუცილებელი იყო გაერკვიათ იმ ძალების რეალური შესაძლებლობები, რომ-

⁴⁸ „mšvidobit' jmebo gvsvreten amağam“, p. 29 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 29).

⁴⁹ „mšvidobit' jmebo gvsvreten amağam“, p. 30 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 30).

⁵⁰ პოლკოვნიკი როსტომ მუსხელიშვილი 1918-1921 წლებში მსახურობდა ქართულ შეიარაღებულ ძალებში. 1920 წლის ზაფხულში მაიორის ჩინით იყო გენერალური შტაბის ოპერატიული სექციის ერთ-ერთი განყოფილების უფროსი. 1921 წელს თებერვალში პოდპოლკოვნიკი და კვლავ გენერალურ შტაბშია. ემიგრაციაში არ წასულა, მსახურობდა წითელ ჯარში. ამავე დროს იყო სამხედრო ცენტრის წევრი. აქტიური ურთიერთობა ჰქონდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილთან 1922 წლის ფშაგ-ხევსურეთის აჯანყების დროს. დააპატიმრეს 1923 წლის მარტში. დახვრიტეს სამხედრო ცენტრის სხვა წევრებთან ერთად 1923 წლის 21 მაისს დღევანდელი ვაკის პარკის ტერიტორიაზე.

ლებთანაც მოუხდებოდათ დაპირისპირება. ფალავამ ამაზე უპასუხა, რომ ეს საიდუმლო იყო, მაგრამ საჭიროების შემთხვევაში, მათ ამ ინფორმაციას გაუმხელდნენ, ხოლო ამ მომენტისთვის მას აინტერესებდა, რა ძალები დასჭირდებოდათ მათ თბილისისა და რეგიონებისთვის, რათა მობილიზება მოეხდინათ. არც ანდრონიკოვი და არც წულუკიძე ამაზე არ დათანხმდნენ და საკითხის გადაწყვეტა ცოტა დროში გაიწვლა⁵¹.

სრულიად ბუნებრივია, რომ ისეთი მაღალი დონის პროფესიონალი როგორიც გენერალი ანდრონიკაშვილი იყო პირველ რიგში სწორედ მოწინააღმდეგის რეალური შესაძლებლობით დაინტერესდა. ეს მომენტი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავდა სამომავლო მოქმედებებს: ღირდა თუ არა საერთოდ შეიარაღებული ბრძოლის დაწყება, თუ ღირდა რა ძალები იქნებოდა საჭირო გამარჯვებისთვის, რა ტაქტიკა უნდა გამოეყენებინათ ბრძოლისას და სხვ. ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი იმასაც კარგად ხვდებოდა, რომ თუ არ იქნებოდა ერთიანობა და შეთანხმება პოლიტიკურ პარტიებს შორის წარმატებაზე ფიქრიც კი ზედმეტი იყო. 6 მარტის ჩვენებაში მუსხელიშვილი აღნიშნავს, „კანადის“⁵² თქმით, ქართველი ხალხი ჩვენს იმედებად, კენესის ბოლშევიზმის უღელქვეშ, გლეხები უკვე აღარ იძლევიან სასურსათო ბეგარას. ჩვენ მიერ ხდება ახალი მიწის კანონის პროექტების დამუშავება და ა.შ. ამის შემდეგ მან დაასახელა იმ გენერალთა გვარები, რომლებთანაც მიმდინარეობდა მოლაპარაკებები და რომლებიც იქნებოდნენ ამ საქმეში. ესენი იყვნენ ანდრონიკოვი და წულუკიძე, ასევე დანაწევრებით აღნიშნა გენერალ მაზნიევის დაპატიმრების შესახებ. ამ საუბრიდან 2-3 დღის გასვლის შემდეგ, მან კვლავ მიმიწვია თავისთან, სადაც ვნახე, თუ როგორ საუბრობდა ანდრონიკოვთან. ანდრონიკოვმა მისი წინადადება მიიღო, მაგრამ რა როლი უნდა შეესრულებინა საქმეში ამ უკანასკნელს, ჩემთვის უცნობი იყო ... წულუკიძე თვლიდა, რომ საქმისთვის საჭირო იყო მომხდარიყო მენშევიკებისა და ეროვნულ-დემოკრატიების რეალურ ძალთა გაერთიანება, წინააღმდეგ შემთხვევაში, წარმატებაზე საუბარი შეუძლებელი იქნებოდა, მის იდეას იზიარებდა ანდრონიკოვიც⁵³.

⁵¹ „mšvidobit' jmebo gvxxreten amağam“, p. 31 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 31).

⁵² საუბარია დათა ვაჩნაძეზე. დავით (დათა) ვაჩნაძე იყო ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი. პირველ მსოფლიო ომში მონაწილეობდა პოლკოვნიკის ჩინით. მონაწილეობდა 1918 წლის დეკემბერში სომხეთთან ომში. 1921 წლის თებერვალში საბჭოთა რუსეთთან ომის დროს შეკრიბა მოხალისეთა რაზმი, რომელსაც თავად მეთაურობდა. ემიგრაციაში არ წავიდა. 1922 წელს დაპატიმრეს მაგრამ მალევე გაათავისუფლეს. ამის შემდეგ 1924 წელს დატოვა სამშობლო.

⁵³ „mšvidobit' jmebo gvxxreten amağam“, pp. 32-33 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 32-33).

ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი რომ სამხედრო საბჭოს ცენტრის წევრი იყო ამას დიმიტრი ჩრდილელის 9 მარტის ჩვენებაც ადასტურებდა, „სამხედრო ცენტრის არსებობის შესახებ დიდი ხანია ვიცოდი, მასზე ბევრი საუბრობდა. მის შემადგენლობაში ასახელებდნენ ისეთ პირებს, როგორებიც იყვნენ: ანდრონიკოვი, წულუკიძე, ნარიკელაძე, უფრო ნაკლებად, მაგრამ ახსენებდნენ მუსხელოვსაც“.⁵⁴

გიორგი (გოგი) ზიმშიაშვილის ცნობით სამხედრო ცენტრი ოფიციალურად არ არსებობდა, ამავრამ მის შექმნა იგეგმებოდა, ხოლო წევრებად ანდრონიკაშვილი, წულუკიძე, მუსხელიშვილი მოიაზრებოდნენ.⁵⁵

იოსებ გელევანიშვილის ჩვენებიდან დასტურდებოდა, რომ გენერალ ვარდენ წულუკიძესთან მის საუბარს ესწრებოდა გენერალი ანდრონიკაშვილიც. არც შეეხება საუბრის თემას გელევანიშვილი აღნიშნავდა, „წულუკიძემ გვაცნობა, რომ მან მიიღო ინფორმაცია რუსული ჯარის მიერ უახლოეს პერიოდში საქართველოს ფარგლების დატოვების შესახებ. იგი შიშობდა, ამის გამო ქვეყანაში არ მომხდარიყო ქაოსი და ამით არ ესარგებლა გარეშე ძალებს, ამ ძალებში გულისხმობდა თურქეთს. ასეთი შემთხვევისთვის მზად უნდა ვყოფილიყავით, რა მიზნითაც, მისი თქმით, პარტიებმა გადაწყვიტეს გაერთიანება. აღნიშნა ისიც, რომ ჩვენ, სამხედრო პირებსაც მზადყოფნა გვმართებდა. ვარდენ წულუკიძეს ამ მომენტისთვის სამხედრო ცენტრი არ უჩვენებია. საუბრის დასასრულს მე ჩემი მხრიდან განვუცხადე წულუკიძეს, რომ ამ საქმეში ჩემი იმედი არ ჰქონოდათ, რამდენადაც ვაპირებდი სამეურნეო საქმიანობას გავყოლოდი და ყველანაირი პოლიტიკისგან შორს ვყოფილიყავი. ამის შემდეგ, არც წულუკიძესთან და არც ანდრონიკოვთან აღნიშნულ საკითხზე საუბარი აღარ მქონია“.⁵⁶

მნიშვნელოვანია თავად ალექსანდრე ანდრონიკაშვილის მიერ მიცემული ორი ჩვენება. პირველი საკმაოდ ვრცელი ჩვენება თარიღდება 7 მარტით.

„არ მახსოვს ზუსტად როდის, მგონი 1921 წლის ზაფხულში როსტომ მუსხელოვმა გადმომცა ეროვნულ-დემოკრატიების შეტყობინება, რომელთაც არსებულ მდგომარეობაზე დასალაპარაკებლად შეხვედრა სურდათ. დანიშნულ დროს შევხვდით ეროვნულ-დემოკრატ დავით ვაჩნაძის ბინაში, სადაც, რამდენადაც მახსოვს, ჯავახოვიც იყო. მკითხეს, მეთქვა, თუ როგორ და რა ძალე-ბით იყო შესაძლებელი თბილისის გათავისუფლება, რაზეც ვუპასუხე, რომ

⁵⁴ „mšvidobit' jmebo gv xvreten amaġam“, p. 32 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 32).

⁵⁵ „mšvidobit' jmebo gv xvreten amaġam“, p. 34 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 34).

⁵⁶ „mšvidobit' jmebo gv xvreten amaġam“, p. 35 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 35).

ამის განსაზღვრა შესაძლებელი იქნებოდა მას შემდეგ, რაც გვეცოდინებოდა ის მონაცემები, თუ რა ძალებს განკარგავდნენ რუსები და საქართველო. სხვათა შორის, ვაჩნაძემ იმ წუთებშივე თქვა, რომ მათ შეეძლოთ წარმოედგინათ საკმაოდ ანგარიშგასაწვეი ძალა კახეთიდან. რა თქმა უნდა, ასეთი ძალების არსებობა ძალიან მნიშვნელოვანი იყო, მაგრამ მე ვთხოვე ვაჩნაძეს, შეეგროვებინათ აუცილებელი მონაცემები და ამის შემდეგ შემეძლო უკვე თქმა, შეიძლებოდა თუ არა რაიმეს იმედი გვექონოდა.

მეორე შეხვედრა ერთი თვის შემდეგ ისევ ვაჩნაძესთან შედგა იმავე შემაღენლობით. ამ მომენტისთვის არსებული მონაცემებით, ფანტასტიკური ციფრი დასახელდა. კერძოდ, ეროვნულ-დემოკრატიები კახეთიდან, ჩოლოყავეის მეთაურობით, 9-10 ათას (მინიმუმ 5-6 ათასს) ადამიანს იმედოვნებდნენ. ყველაზე მეტად მათ თბილისში არსებული ძველი მენშევიკური ორგანიზაციის (მუშათა კლასი) იმედი ჰქონდათ. თბილისის მიმდებარე სხვა რაიონებიდან, მაგალითად, გორის მაზრიდან – მოლოდინი არც ისე დიდი იყო. რამდენადაც მახსოვს, ისინი ახსენებდნენ, რომ ფედერალისტებიდან დიდი რაოდენობით ცოცხალი ძალის მიღება არ მოხდებოდა, რამდენადაც მათ სუსტი ორგანიზაცია ჰქონდათ თბილისში. ინფორმაციის გადაცემის მომენტებში აშკარა გახდა ასევე, რომ პარტიებს შორის ძველებურად კვლავ არ იყო ერთსულოვნება და ნდობა, რაზეც ეროვნულ-დემოკრატებმა თქვეს, რომ ამ საკითხზე მიდიოდა მოლაპარაკებები და ძალე შედეგსაც მიაღწევდნენ. ამით დასრულდა საუბარი და ამის შემდეგ ეროვნულ-დემოკრატებთან ცალკე შეხვედრა აღარ ყოფილა.

მორიგი შეხვედრა უკვე მუსხელოვის ბინაში შედგა, რომელსაც ვესწრებოდნენ ვარდენ წულუკიძე და ი. ჯავახოვი. ჯავახოვმა მოგვაწოდა ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ რა მდგომარეობა იყო პოლიტიკურ პარტიათა თანამშრომლობის ირგვლივ. საუბრის მომენტში გამოიკვეთა ერთი ფაქტი, კერძოდ, ეროვნულ-დემოკრატების უნდობლობა ვარდენ წულუკიძის მიმართ. ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ წულუკიძემ გააკრიტიკა ეროვნულ-დემოკრატების მოქმედებები. ჯავახოვის თქმით, კონტაქტი მათ შორის დამყარებული იყო პარიტეტულ საწყისებზე და შესათანხმებელი იყო პარტიათა შორის ადგილების რაოდენობა. ფაქტობრივად, სამხედრო ცენტრის მუშაობა არ მიმდინარეობდა, რადგან მთელი ღრო პარტიათაშორის მოლაპარაკებებს ეთმობოდა.

1921 წლის ბოლოს, ზუსტად დღე არ მახოვს, შედგა შეხვედრა ნარიკელაძის ბინაში, რომელსაც ვესწრებოდით: მე, წულუკიძე, ხიმშიაშვილი და მუსხელოვი და როგორც მახსოვს, თავმჯდომარეც. ეროვნულ-დემოკრატებიდან იყო ჯავახოვი, ფედერალისტებიდან და სოციალ-დემოკრატებიდან არავინ იყო.

გამომრჩა მეხსენებინა, რომ მანამდე მუსხელოვთან სტუმრობისას ჯავახოვმა აღნიშნა, რომ მათი პარტია გვენდობოდა მე, მუსხელოვს და მაზნიევს (რომელიც ამ დროისთვის დაკავებული იყო და შეფარდებული ჰქონდა 5 წელი). ამ შეხვედრაზე პარტიათა შორის შეუთანხმებლობის გამო კვლავ ვერ მოხდა საბოლოო გადაწყვეტილების მიღება, ამიტომ იქნა შეთავაზებული, რომ პარტიებს მისცემოდათ დრო მოეგროვებინათ, თუ რა მონაცემებს ფლობდნენ ისინი, კერძოდ, რა რაოდენობის ცოცხალი ძალა, იარაღი და ფულადი თანხები ჰქონდათ, რადგან ამ მონაცემების გარეშე ცენტრის მუშაობაზე საუბარი გამორიცხული იყო.

იანვარ-თებერვალ-მარტში ავადმყოფობის გამო (ფილტვების ანთება) საქმეს დროებით ჩამოვშორდი. მხოლოდ ერთხელ, მუსხელოვის და წულუკიძის სტუმრობის დროს გავიგე, რომ არანაირი ინფორმაციები პარტიებიდან არ შემოსულა და მათ შორის კვლავ შეუთანხმებლობა სუფევდა. აშკარა იყო, რომ არსებობდა ცენტრი, მხოლოდ როგორც სახელწოდება და პარტიები ერთმანეთს არ ენდობოდნენ, ამიტომ რაიმე საქმის კეთებაზე საუბარი არც იყო. საბოლოოდ, მთელი პასუხისმგებლობა მოდიოდა ე.წ. ცენტრზე, რომელიც, ჯობდა, საერთოდ არც ყოფილიყო. ამ ყველაფრიდან გამომდინარე, მე რამოდენიმეჯერ აღვნიშნე წულუკიძესთან, რომ ვფიქრობდი ცენტრის დატოვებაზე, რაზეც იგი მეუბნებოდა, რომ ეს არ გამეკეთებინა, რადგან ყველა პარტია ძალიან მენდობოდა.

არ მახსოვს ზუსტად როდის, ერთხელ ჯავახოვი შემხვდა სკოლისკენ მიმავალ გზაზე და ცენტრისგან შეტყობინება გადმომცა. ყველა პარტია გაერთიანდა და შექმნეს სამხედრო ცენტრი, რომლის წევრებადაც არჩეულები ვიყავით: მე, მუსხელოვი და იოსებ გედევანოვი. ხოლო წულუკიძესთან და აფხაზთან დაკავშირებით წევრობის შესახებ საკითხი მე უნდა გადამეწყვიტა.

1922 წლის 20 მაისს სამხედრო და საზღვაო საქმეთა სახალხო კომისარიატის დავალებით მივლინებული ვიყავი ახალციხეში, სადაც უნდა გამომეძიებინა გაუგებრობა ადგილობრივ აღმასრულებელ კომიტეტსა და მთავარ სამხედრო საინჟინრო სამმართველოს შორის. ერთი თვის შემდეგ რომ დაებრუნდი, წულუკიძე, გედევანოვი, ხიმშიევი და სხვები დაპატიმრებულები იყვნენ,⁵⁷

⁵⁷ 1922 წლის აპრილის დასაწყისში საბჭოთა ხელისუფლებამ ქართველი გენერალებისა და ოფიცრების ერთი ჯგუფი დააპატიმრა. მათი დაპატიმრება გენუის საერთაშორისო კონფერენციის წინ მოხდა და პრევენციული ხასიათი ჰქონდა. მთავრობა თავს იზღვევდა შესაძლო ანტისაბჭოთა გამოსვლებისგან. დაპატიმრებულები მხოლოდ მას შემდეგ გაათავისუფლეს, რაც 1-მა და 26 მაისმაც ჩაიარა, კერძოდ, 30 ივნისს.

საქმიანობა თითქმის არ ხორციელდებოდა. ეს ინფორმაცია ნარიკელადისგან გავიგე, რომელიც ქუჩაში შემხვდა. ამის შემდეგ გავემზავრე სურამში, მივლინების შესახებ ანგარიშის მოსახსენებლად და 15 სექტემბრამდე მომიწია იქ გაჩერება.

სურამიდან დაბრუნების შემდეგ, სექტემბრის ბოლოს, კვლავ შედგა შეხვედრა ნარიკელადის ბინაში, რომელსაც ვესწრებოდით: მე, ნიკოლოზ ქარცივაძე (პარიტეტული კომიტეტის თავმჯდომარე), კ. აფხაზი, ი. ჯავახოვი, წულუკიძე, ერთი პირი მენშევიკური პარტიიდან, რომლის გვარიც არ მახსოვს და კიდევ ერთი პირი, რომლის არც ვინაობა და არც პარტიულობა ჩემთვის ცნობილი არ არის. ასევე ესწრებოდა ნარიკელაძეც, რომელსაც დაევალა შეხვედრის ანგარიშის მომზადება. ამკარა იყო მენშევიკური პარტიის მარცხი, რამდენადაც, თუ ადრე მუშათა კლასის იმედი ჰქონდათ, ახლა უკვე საწინააღმდეგოს აცხადებდნენ. შემდგომ საუბარი წარიმართა ჩოლოყავეის ხევისურეთში გამოსვლებზე. მე გამოვთქვი მოსაზრება, რომ ეს გამოსვლები დაუშვებელია, რამდენადაც ძალის ფუჭი ხარჯვაა, არც სხვა რაიონების ჩართვაა საჭირო და უკეთესი იქნება ჩოლოყავეთან დაკავშირება და ამ მოქმედებების შეჩერებისკენ მოწოდება. წულუკიძემ და აფხაზმა ჩემი მოსაზრება გაიზიარეს. ამ დროს მოგვახსენეს, რომ მუხრანიდან მოვიდა არტილერისტი სასწრაფო ინფორმაციით. მისგან შევიტყვეთ, რომ ჩოლოყავეი დაკავშირებოდა მუხრანში მყოფ საარტილერიო ბატარეას წინააღმდეგობით, მის მხარეზე ნებაყოფლობით გადასვლასთან დაკავშირებით, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ძალას გამოიყენებდა. ბატარეის ხელმძღვანელობამ არ იცოდა, როგორ მოქცეულიყო და რჩევის საკითხავად ჩვენთან წარმომადგენელი გამოემზავნათ. ჩვენ მივედით იმ შეთანხმებად, რომ ჩოლოყავეის ეს მოქმედება აბსოლუტურად მიუღებელი იყო და ბატარეას არავითარ შემთხვევაში არ უნდა მიეღო მისი წინააღმდეგობა. ამ ბოლო შემთხვევამ საბოლოოდ ამიხილა თვალი იმაზე, რომ მართალია პარტიებმა თავად აირჩიეს ცენტრი, მაგრამ მაინც თვითნებურად მოქმედებდნენ, რასაც შედეგად მოყვებოდა უაზრო მსხვერპლი და ქვეყნის დაქცევა. ჩოლოყავეის მოქმედება ცენტრისგან დამოუკიდებლად რომ ხდებოდა, ეს ცხადი იყო, უპასუხისმგებლო ცენტრის წევრები თვითნებურად გასცემდნენ განკარგულებებს. დავაფიქსირე რა ეს მომენტი, შესაფერის დროს გამოვთქვი ჩემი აზრი, რომ აღარ მსურდა მუშაობა, აფხაზმა მითხრა, რომ მასაც იგივე სურვილი ჰქონდა და არც მას აღარ სურდა დარჩენა. წულუკიძე გამუდმებით მთხოვდა, რომ არ მომეყვანა სისრულეში ჩემი გადაწყვეტილება, ამასთან ე.წ. ცენტრი პრაქტიკულად არაფერს არ აკეთებდა, არანაირ განკარ-

გულებას არ გასცემდა, იყო უფუნქციო და უნდა გაუქმებულიყო.

ოქტომბერში მე ვიყავი სიღნაღში ჩემს დებთან სტუმრად. წულუკიძეს ჰქონდა კავშირი ჩემთან ნარიკელადის მეშვეობით. ინფორმაციებს ვიღებდი მხოლოდ წულუკიძის, მუსხელიშვილისა და ნარიკელადისგან. სხვა პარტიებიც მათი მეშვეობით უნდა დამკავშირებოდნენ. თვითნებური კავშირები სამხედრო ნაწილებთან მე არასოდეს მქონია.

ერთმანეთთან კავშირისთვის ეროვნულ-დემოკრატიებიდან იყო ჯავახოვი, მენშევიკებიდან – ხიმშივეი, მისი დაპატიმრების შემდეგ ვის ევალებოდა ეს საქმე, ჩემთვის ცნობილი არ არის.⁵⁸

გენერალ ანდრონიკაშვილის ჩვენებიდან რამდენიმე მომენტი მნიშვნელოვანი: პირველი – საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობიდან ორი-სამი თვის პირველი შეთავაზება კომუნისტური ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლის დაწყების შესახებ ალექსანდრე ანდრონიკაშვილმა ეროვნულ დემოკრატიული პარტიისგან მიიღო; მეორე – კითხვაზე, შესაძლებელი იყო თუ არა თბილისის გათავისუფლება, გენერალმა უპასუხა, რომ ამის განსახდერა შეუძლებელია თუ არ იქნება ცნობილი რუსების და ქართველების ძალები. პასუხი კიდევ ერთხელ ადასტურებს ანდრონიკაშვილის პროფესიონალიზმს. მან ხელალებით კი არ უპასუხა კი ან არა, არამედ მოითხოვა ინფორმაცია ანალიზისთვის; მესამე – ირკვევა, რომ ანტისაბჭოთა აჯანყების შემთხვევაში სოციალ-დემოკრატებს თბილისის მუშების იმედი ჰქონდათ, ხოლო ეროვნულ-დემოკრატებს – ჩოლოყაშვილის მეთაურობით 9-10 ათასი (მინიმუმ 5-6 ათასი) კახელი მებრძოლისა. გენერალი ანდრონიკაშვილი, როგორც ძალადი დონის პროფესიონალი ეჭვით უყურებდა მრავალი ათასი მეომრის გამოყვანის საკითხს და ამიტომაც აღნიშნავს „ფანტასტიკური ციფრი დასახელდაო“; მეოთხე – და ეს ძალიან მნიშვნელოვანია, ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი თლიდა რომ პარტიათა შორის თანხმობისა და ურთიერთნდობის გარეშე წარმატების შანსი არ იყო. ის დანაშებით აღნიშნავს: „კვლავ არ იყო ერთსულოვნება“, „პარტიათა შორის შეუთანხმებლობის გამო კვლავ ვერ მოხდა საბოლოო გადაწყვეტილების მიღება“; მეხუთე – მას, ისევე როგორც ვარდენ წულუკიძეს, დაუშვებლად მიაჩნდა „თვითნებური მოქმედებები“ და ცალკეული გამოსვლები საქართველოს ამა თუ იმ კუთხეში, რაც ძალების ფუჭ ხარჯვას იწვევდა.

⁵⁸ „mšvidobit' jmebo gv xvreten amaḡam“, pp. 37-38 („მშვიდობით ძმებო გვხვერტენ ამაღამ“, გვ. 37-38).

გენერალ ანდრონიკაშვილის მეორე ჩვენება, დათარიღებული 9 მარტით, აზუსტებს მის და სხვა დაპატიმრებულთა მიერ ადრე მიცემულ ჩვენებებს და რაიმე ახალ, განსაკუთრებულ ინფორმაციას არ შეიცავს. „პოლიტიკური ცენტრი, იგივე პარიტეტული კომიტეტი, იგივე „დამოუკიდებელი კომიტეტი“ საბოლოოდ ოფიციალურად გაფორმდა 1922 წლის სექტემბერში. პარიტეტული კომიტეტის თავმჯდომარე გახლდათ ნიკოლოზ ქარცივაძე, მენშევიკების ღროს საგარეო საქმეთა მინისტრის ყოფილი მეგობარი. ამ ცენტრის გაფორმება მოხდა ნარიკელაძის ბინაში, რომელსაც ვესწრებოდით: მე, კოტე აფხაზი, ვარდენ წულუკიძე, იასონ ჯავახოვი, ნარიკელაძე, ერთი პირი მენშევიკური პარტიიდან, რომლის გვარიც არ მახსოვს და კიდევ ერთი პირი, რომლის არც ვინაობა და არც პატიულობა ჩემთვის ცნობილი არ არის. პარტიებიდან წარმომადგენლობა შემდეგნაირი იყო: მენშევიკურ პარტიას წარმოადგენდა კომიტეტის თავმჯდომარე ნიკოლოზ ქარცივაძე და კიდევ ის პირი, რომელსაც ვერ ვიხსენებ, ეროვნულ-დემოკრატებიდან იყვნენ კოტე აფხაზი და იასონ ჯავახოვი. ვთვლი, რომ მე, წულუკიძე და ნარიკელაძე მიწვეულები ვიყავით როგორც სამხედრო საქმის მცოდნეები. სამხედრო ცენტრი, როგორც შეხვედრაზე გაცხადდა, შედგებოდა შემდეგი პირებისგან: ჩემგან, ვარდენ წულუკიძისგან, კოტე აფხაზისგან, მუსხელიშვილისგან და მგონი, იოსებ გედევანოვისგან. სამხედრო საქმესთან ყველაზე ახლოს იყვნენ ვარდენ წულუკიძე და ნარიკელაძე. ვარდენ წულუკიძემ მაცნობა, რომ პარიტეტული კომიტეტის ხელმძღვანელობა იქნებოდა შემდეგნაირი: 4 პირი მენშევიკებიდან, 3 – ეროვნულ-დემოკრატებიდან და თითო-თითო წარმომადგენელი ევოლუბოდან დანარჩენ პარტიებს. აღნიშნული საუბარი ჩვენ შორის (მე, დავით ვაჩნაძე, მუსხელიშვილი და იასონ ჯავახოვი) შედგა 1921 წლის გაზაფხულზე. ვაჩნაძის თქმით, მას ჰქონდა ინფორმაცია რუსული ჯარის საქართველოდან გასვლის შესახებ და ქვეყნის ხელისუფლების ცვლილების გამო წარმოშობილი ექსცესების თავიდან ასაცილებლად საჭირო იყო, პირველ რიგში, მომხდარიყო თბილისის დაკავება. მისივე თქმით, ამ მიზნისთვის ეროვნულ-დემოკრატებს კახეთში ჰყავდათ საჭირო ძალა, რომელთაც საჭიროების შემთხვევაში შეეძლოთ, წამოსულიყვნენ თბილისისკენ. ამ საუბრიდან გამომდინარე, მივედი იმ დასკვნამდე, რომ ეროვნულ-დემოკრატების მხრიდან ეს იყო სრული ჰეგემონია რუსული არმიის საქართველოდან გასვლის შემთხვევაში“.⁵⁹

გენერალ ანდრონიკაშვილის საქმეში ინახება 1923 წლის 15 მაისი დად-

⁵⁹ „mšvidobit' jmebo gv xvreten amağam“, p. 38 („მშვიდობით ძმებო გვხვერტენ ამაღამ“, გვ. 38).

გენილება რომელშიც კვითხულობთ – „ზემოთქმულის საფუძველზე, ბრალად ედებათ: ვარდენ გრიგოლის ძე წულუკიძეს: ა) 1922 წლის აგვისტო-სექტემბერში აჯანყების მეთაურობა, რომელიც მიზნად ისახავდა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამხობას; იმავე მიზნების მქონე ახალი აჯანყების ხელმძღვანელობა (სისხლის სამართლის კოდექსის 59-ე მუხლი); ბ) ჯაშუშობაში მონაწილეობა (სისხლის სამართლის კოდექსის 66-ე მუხლი); ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკოვს: ა) იგივე (სისხლის სამართლის კოდექსის 59-ე მუხლი); როსტომ ილიას ძე მუსხელიშვილს: ა) იგივე (სისხლის სამართლის კოდექსის 59-ე მუხლი); ბ) ჯაშუშობაში მონაწილეობა (სისხლის სამართლის კოდექსის 66-ე მუხლი); გიორგი ნიკოლოზის ძე ხიმშიაშვილს: ა) იგივე (სისხლის სამართლის კოდექსის 59-ე მუხლი); კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე აფხაზს: ა) იგივე (სისხლის სამართლის კოდექსის 59-ე მუხლი); იოსებ კონსტანტინეს ძე გელევანოვს: ა) იგივე (სისხლის სამართლის კოდექსის 59-ე მუხლი)“.⁶⁰

1923 წლის 19 მაისს გენერალ ალექსანდრე ანდრონიკაშვილს ამიერკავკასიისა და საქართველოს საგანგებო კომისიების გაფართოებულმა კოლეგიამ დახვრეტა მიუსაჯა. „სხდომის თავმჯდომარე: ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის ხელმძღვანელი ამხ. მოგილევესკი. სხდომას ესწრებოდნენ ამხანაგები: პანკრატოვი, ზონოვი, მახნოვსკი, ნიკოლაევი, კვანტალიანი, ბერი, მიქელაძე, ელიავა, ორახელაშვილი და ლომინაძე. მომხსენებელი: ამხ. აშუკინი.

საქმე: ანტისაბჭოთა სამხედრო ორგანიზაციის შექმნის შესახებ.

ბრალდებული: ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკოვი, 51 წლის, ყოფილი თავადი, გენშტაბის ყოფილი გენერალი, ქართული შეერთებული სამხედრო სკოლის მასწავლებელი.

ბრალდება: საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ შეთქმულების ორგანიზება, ყაჩაღური დაჯგუფებების შექმნა და მონაწილეობა, ჯაშუშური საქმიანობის წარმოება ანტანტის სასარგებლოდ და მუშურ-გლეხური სახელმწიფოს დაღლატი.

დადგენილია: ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკოვს, 51 წლის, ყოფილი თავადს, სამხედრო ცენტრის შემადგენლობაში ყოფნისთვის, საბჭოთა გენშტაბის ყოფილ გენერალს, ქართული გაერთიანებული სამხედრო სკოლის მასწავლებელს, რომელიც საქმიანობდა სამხედრო ცენტრში საბჭოთა ხელისუფ-

⁶⁰ „mšvidobit' jmebo gv xvreten amaḡam“, pp. 57-58 („მშვიდობით ძმებო გვხვებუდნენ ამაღამ“, გვ. 57-58).

ლების წინააღმდეგ აჯანყების მიზნით და ხელმძღვანელობდა ბანდიტურ მოძრაობას საქართველოს სსრ-ში, მიესაჯოს სასჯელის უმაღლესი ზომა – დახკრეტა.

განაჩენი სისრულეში მოყვანილ იქნას 24 საათში“.⁶¹

გიორგი (გოგი) ხიმშიაშვილის ძმა, ალექსანდრე, რომელიც იმავე საპატიმროში იმყოფებოდა, სადაც სამხედრო ცენტრის წევრები იყვნენ, ემიგრაციაში დაწერილ მოგონებებში ასე აღწერს „სამხედრო ცენტრის“ დაპატიმრებულ წევრთა უკანასკნელ დღეებს: „მომესმა ფეხის ხმა და თანაც ელექტრონის სინათლემ გაანათა ზაკ-ჩეკას ეზო, სადაც ჩქარი ნაბიჯით შემოვიდა ციხის ზედამხედველი კომენდანტთან ერთად და მიაშურეს კამერა №1-ს, რომელშიც იჯდა გენერალი ანდრონიკაშვილი. „მოქალაქე ანდრონიკაშვილი, ადექით, დაკითხვაზე“ – გააღვიძა ზედამხედველმა. მე შეჩერებული სულის თქმით მივეყრდენი კარებს და ვუსმენდი ჭუჭყრუტანიდან. ნელა, გაბრწყინებული თვალებით მოდის გენერალი ანდრონიკაშვილი, როგორც ყოველთვის, ახლაც, ჩემს კამერასთან გავლისას, მომიბრუნა სახე და ჩვენი თვალები შეხედნენ ერთმანეთს ... მისი ჩაფიქრებული სახე შეიცვალა სევდიანი ღიმილით და თითქოს თავისთვის ჩუმად ჩაილაპარაკა, „მოკითხვა ყველას ... მშვიდობით, ჩემო კარგო იუნკერო“ და იმავე ნაბიჯით განაგრძო გზა ... 18 მაისს, ჩეკაში იყო განსაკუთრებული მოძრაობა და მზადება. კარებისა და დერეფნების ორსაათიანი დარაჯები გააორკეცეს. მოახდინეს ტუსალების გადაჯგუფება. ჩვენი დერეფნის ცალფა სამწყვდევებიდან ჩემ გარდა, გადაიყვანეს სადღაც ყველა: გენერალი ანდრონიკაშვილი, კაპიტანი ჩრდილელი, აზერბაიჯანელი მუსავატების ერთ-ერთი ლიდერი ალი და პოლკოვნიკი მაჭავარიანი“.⁶²

1923 წელს სტამბოლში, ქართველ მხედართა კავშირის ინიციატივით, დაიბეჭდა წიგნი – „სამშობლოსათვის თავდადებულ გმირთა ხსოვნას“. მასში იყო მცირე სტატია სათაურით – „სამშობლოსათვის დაღუპულთა უკანასკნელი წუთები“. სტატია იწყებოდა შემდეგი სიტყვებით: „მეტი ნაწილი წიგნისა უკვე დაბეჭდილი იყო, როდესაც რედაქციამ მიიღო სამშობლოდან თავგანწირულ გმირთა დახვრეტის აღწერა“. აღწერილი იყო დაპატიმრებულთა ციხიდან გაყვანა და სიკვდილმისჯილთა უკანასკნელი სიტყვები – „ბოლოს მშვიდი, მუდამ აუღელვებელი გენერალი ანდრონიკაშვილი ესვრის მტერს: სახეზე

⁶¹ „mšvidobit' jmebo gv xvreten amağam“, p. 59 („მშვიდობით ძმებო გვხვრეტენ ამაღამ“, გვ. 59).

⁶² G. Šaraje. K'art'uli emigrantuli žurnalistikis istoria. t. II. t'bilisi. 2001, pp. 554-558 (გ. შარაძე. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტ. II. თბ. 2001, გვ. 554-558).

გატყობთ, რომ გაკვირვებთ ჩვენი სულის სიმტკიცე – იქნებ ყველა ქართველი ამისთანა (მიუშვირებს კვანტალიანზე⁶³) გეგონათ? მრავალი ათასი ჩვენზე უკეთესები ზრდიან თავიანთ გულში თქვენდამი სიკვდილს“.⁶⁴

1923 წლის 21 მაისს 4 საათსა და 30 წუთზე დღევანდელი ვაკის პარკის ტერიტორიაზე დახვრიტეს ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი და მის თოთხმეტი თანამებრძოლი: კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე აფხაზი, სიმონ ლევანის ძე ბაგრატიონ-მუხრანსელი, ელიზბარ ზაქარიას ძე გულისაშვილი, ნიკოლოზ მიხეილის ძე ზანდუკელი, იასონ მათეს ძე კერესელიძე, ლევან ირაკლის ძე კლიშიაშვილი, ალექსანდრე მიხეილის ძე მაჭავარიანი, როსტომ ილიას ძე მუსხელიშვილი, ივანე გრიგოლის ძე ქუთათელაძე, ფარნაოზ რევაზის ძე ყარალაშვილი, დიმიტრი ნიკოლოზის ძე ჩრდილელი, ვარდენ გრიგოლის ძე წულუკიძე, სიმონ ეგორის ძე ჭიაბრიშვილი, გიორგი (გოგი) ნიკოლოზის ძე ხიმშიაშვილი.

⁶³ ეპიფანე კვანტალიანი იმ დროს საქართველოს ყკ-ს უფროსი იყო.

⁶⁴ G. Šaraje. k'art'uli emigrantuli žurnalistikis istoria. t. II. t'bilisi. 2001, pp. 554-558 (გ. შარაძე. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტ. II. თბ. 2001, გვ. 554-558).

Mikheil Bakhtadze

Associate Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

GENERAL ALEXANDER ANDRONIKASHVILI

Summary

Born in Signagi 7.X.1871. In 1891 he graduated from the 2nd Military School. Was sent to the Kars artillery unit (1891). He then served in the Caucasian Salvation Artillery. Lieutenant (1894), Stabs-kapitan (1898). In 1903 he graduated from the Academy of General Staff. Served in 13th Lab-Guard Yerevan Regiment (1906-1907). In 1907-1908 he was the head of the Ushurian Cavalry Brigade. In 1908-1909 he was the senior officer of Omsk military district. In 1909-1912 he was the Chief of Staff of 36th Division. In 1912-1914 he had lectures at Alexander's Military School. Lieutenant Colonel (1912). Participant of the First World War. In 1914, the 11th Army Chief of Staff Officer. Colonel (1914) Acting Chief of Staff of the 75th Infantry Division (1914-1916). In 1916 he was appointed as Deputy Chief of Staff of the 298th Infantry Regiment. From February 1917 he is a Chief of Staff of the 177th Infantry Division, and Chief of Staff the 20th Army Corps from June 1917. Major General (21.11.1917). He was decorated with several insignias.

From 1918-1921 he served in the Georgian Armed Forces. From the autumn of 1918 until the summer of 1919, during the war with Armenia was the Chief of the General Staff. Gen. Alexander Andronikashvili was a member of the delegation who had been conducting peace talks with Soviet Azerbaijan. At that time he was a member of the military council. On 12 June 1920 the Peace Treaty was signed between the Democratic Republic of Georgia and Soviet Azerbaijan, and General Andronikashvili was among the signatories. In 1920 he was appointed as a Head of Military School. In 1921 Tbilisi was in command of Kojori-Tabakhmela direction during the battles of 19-24 February. After the retreat from the capital, he was appointed as a Deputy Chief of the Commander. He did not emigrate and continued the military service in the Red Army of Soviet Georgia. From July to October 1921 General Andronikashvili was the commander of the Georgian Red Army. At the same time, he was the Head of

the Military School and was reading the lectures there. He was one of the leaders of the anti-Soviet rebellion “military center.” Was arrested in early March 1923 along with the other Georgian soldiers. The Transcaucasian and Georgian Joint Extraordinary commission sentenced him to death. Together with the other members of the military center, he was executed on 21 May 1923, at the territory of present-day Vake Park.